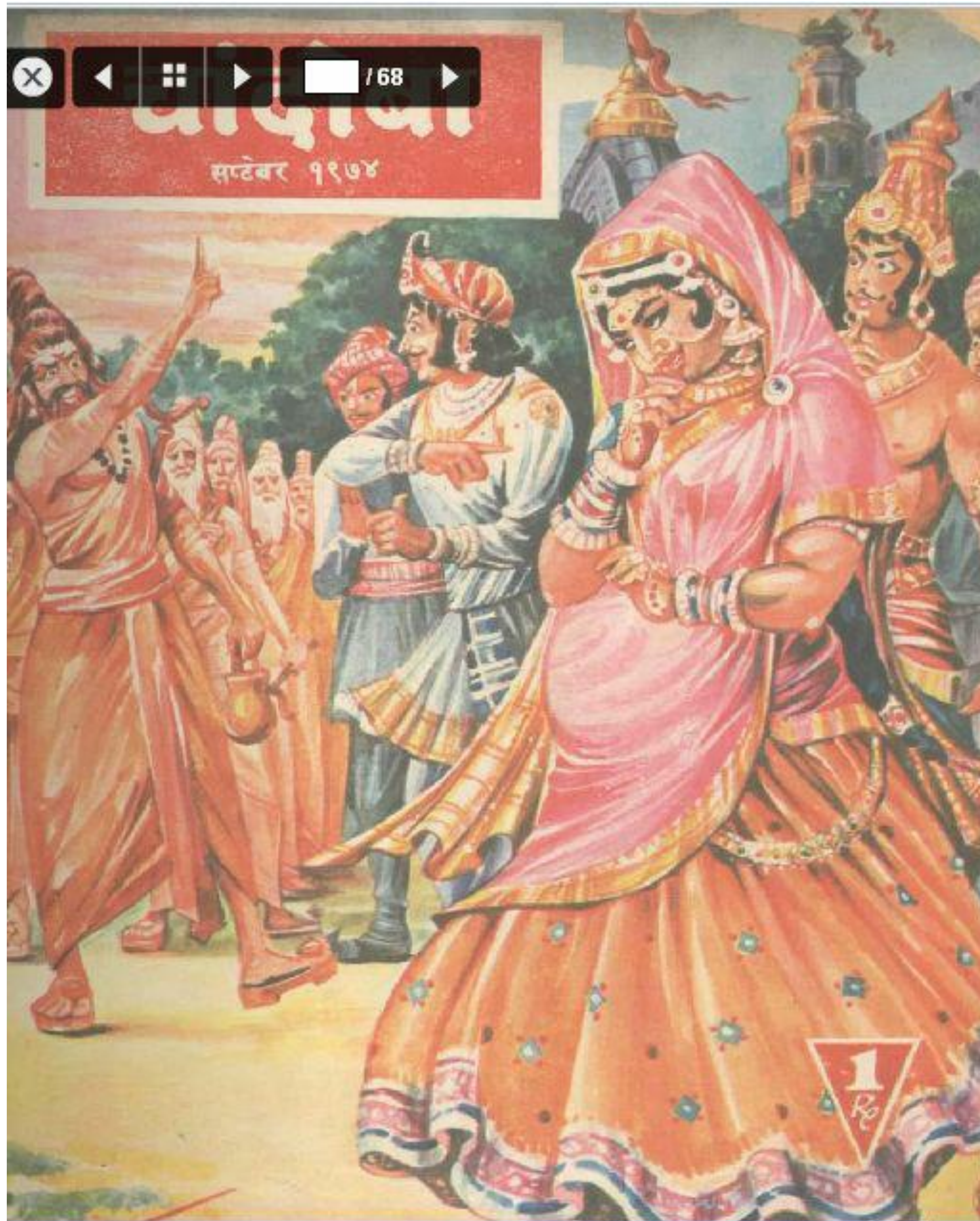
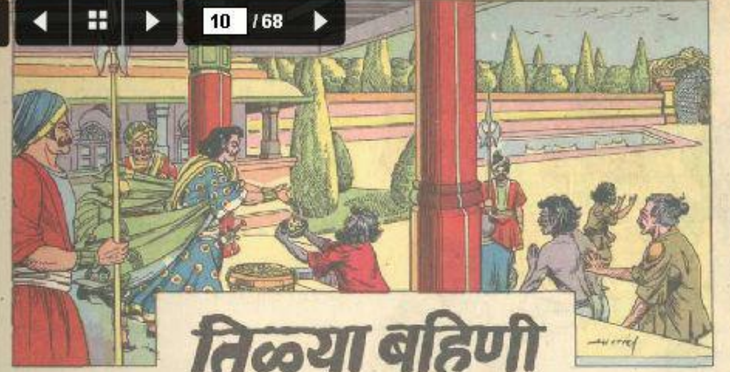

सप्टेंबर १९७४
1
Re

अमरवाणी

"अंगुल्या कः कवाटं प्रहरति?"
"कुटिले, माधवः" "कं वसंतः?"
"नो चक्री." "कं कुलालो?" "नहीं धरणीधरः"
"किं द्विजिह्वाः फणींद्रः?"
"नाहं घोराहिमर्थी." "किमुत खगपतिः?"
"नो हरिः" "किं कपीन्द्रः?"
इत्येवं सत्यभामा प्रतिजित वचनः
पातु व श्चक्रपाणिः

सत्य० : बोटाने दार कोण वाजवितो आहे?
कृष्ण : ए लबाड पोरी! अग, माधव मी!
सत्य० : म्हणजे वसंत का? (माधव शब्दाचा अर्थ वसंत असाही होतो.)
कृष्ण : नाही, चक्री! (चक्र धारण करणारा)
सत्य० : कुंभार का? (चक्री याचा अर्थ कुंभार असा सुद्धा होतो.)
कृष्ण : नाहीं ग, धरणीधर (भूमीचा उद्धार करणारा वराह विष्णु.)
सत्य० : म्हणजे दोन जिव्हा असलेला नागराज? (धरणी धारण करणारा शेषनाग.)
कृष्ण : घोर सर्पांचे मर्दन करणारा! (येथे कालिया नागाकडे संकेत आहे.)
सत्य० : म्हणजे गरुड का?
कृष्ण : नाही ग, हरि!
सत्य० : म्हणजे वानर का? (हरि शब्दाचा एक अर्थ वानर असाही आहे)
अशा तऱ्हेने सत्यभामेसमोर शब्दच्छलात हारलेला चक्रपाणी कृष्ण तुमचे रक्षण करो.

तिळ्या बहिणी

हजारो वर्षे लोटली, श्रावस्ती येथे दानशील नांवाचा राजा राज्य करीत असे. जवळपासच्या राजेरजवाड्यात तोच मोठा होता. त्याच्याकडे कित्येक लाखांचे उभे सैन्य होते. असंख्य दासदासी रात्रंदिवस राजपरिवाराच्या सेवेला हजर असत. त्याचा खजिना जडजवाहीर, हिरे, माणिक्ये, सोने, चांदी इत्यादिकांनी नेहमी भरलेला असे. या सर्वांहून भाग्याची मोठी गोष्ट म्हणजे त्याची राणी कांतिरेखा ही खरोखरच नक्षत्रासारखी सुंदर आणि पतिव्रता होती. एवढे मोठे ऐश्वर्य लाभले असूनही राजाला गर्व कधी शिवला नाही. तो गोरगरिबांना दानधर्म करी. तो धर्मभीरू व देवभक्तदेखील होता. कोणी याचक त्याच्या दारासमोरून कधी रिकाम्या हाताने परतला नाही. अर्थातच नावारूपाला साजेल असाच तो वागे, किंबहुना त्याच्या त्या उदार दानवृत्तीमुळेच त्याला दानशील हे नाव मिळाले होते.

परंतु त्याच्या दुर्दैवाने त्याची राणी एकाएकी आजारी पडली आणि त्या आजारातच राजाला शोकसागरात सोडून तिने परलोकगमन केले. पत्नी विरहाने राजाच्या डोळ्याचे पाणी थांबतच नव्हते. प्रजादेखील दुःखी झाली. परंतु किती शोक केला तरी गेलेली राणी परत येणे शक्यच नव्हते.

राणी गेल्याला कित्येक दिवस लोटले आणि हळूहळू राजा व प्रजा दोघांचा

दुःखावेग ओसरत गेला. तरी सर्वांना दुःख वाटत होते ते एकाच गोष्टीचे की राणी काही अपत्य होण्यापूर्वीच निघून गेली. म्हणून प्रधान, दरबारी व प्रजा सर्वांना वाटू लागले की, गादीला वारस असला पाहिजे, म्हणून राजाने दुसरा विवाह करावा. त्याप्रमाणे मंत्री, सामंत, दरबारी सर्वांनी तोच आग्रह धरला. राजा त्यांना नकार देऊ शकला नाही आणि एका सुमुहूर्तावर राजाचे दुसरे लग्न झाले. परंतु राजाचे दुर्दैव जणूंकाहीं त्याची पाठ सोडीत नव्हते. दुसरी राणीदेखील एकाएकी आजारी पडून मरण पावली.

[illegible] रजवाड्यांपर्यंत पोचली होती. मंत्र्यांनी व सामंत राजांनी आणखी एक विवाह करून घेण्याबद्दल आग्रह करून राजाचा होकार मिळविला. परंतु राजाशी लग्न करून त्याची गृहलक्ष्मी म्हणून नांदायचे भाग्य कोणत्याही स्त्रीला नाही याची खात्री सर्वांना झाली होती. तेव्हां कोण राजा स्वतः होऊन उघड्या डोळ्याने आपल्या पोटच्या मुलीला मृत्युमुखात लोटणार? अशा परिस्थितीत कोणत्याही राजकन्येशी राजाचा विवाह होणें अशक्यच होते. तरी मंत्र्यांनी आणि सामंतांनी प्रयत्न करण्याचे सोडले नाही आणि प्रयत्नांची शिकस्त करून पाहिली. परंतु त्यांना यश आले नाही.

शेवटी विचार आला की एखाद्या गरिबाची मुलगी राजघराण्यात यायला तयार झाली तर पहावे. त्याप्रमाणे एक गरीब बाई आपल्या एकुलत्या एका मुलीला द्यायला तयार झाली. ती मुलगी गरीब घराण्यात जन्मलेली असून कोणत्याही राजघराण्यात शोभेल अशीच रूपवती होती. त्या मुलीला पाहून मंत्र्यांनी आणि सामंतांनी अत्यंत आनंदाने राजाला ती मुलगी दाखविली व राजाने आपली पसंती दर्शविली. उकिरड्यावर पडलेले रत्नच जणुंकांहीं त्याला गवसले व तो मंत्र्यांना म्हणाला–

[illegible] काय, सारखेच! माझे एवढे मोठे ऐश्वर्य असून एवढा मोठा राजवाडा असून आणि पाहारा देण्यासाठी पाहारेकरी डोळ्यात तेल घालून चोवीस तास उभे असून आणि लाखांचे सैन्य असून ही मी आपल्या राण्यांचे रक्षण करू शकलो नाही. जगायचे भाग्यच असेल तर कोणीही जगेल. खरोखरी मी या मुलीला पाहण्याचीच गरज नव्हती. तुमचे मन मोडू नये म्हणूनच मी मुलीला पाहण्याचा सोहळा होऊ दिला. आतां तुम्हांला योग्य वाटत असेल तसे करा. मुलीच्या आईला व तिच्या आईवडिलांना आश्वासन द्या की मुलीला राजवाड्यात सर्व प्रकारच्या सुखसोयी करून दिल्या जातील."

ते ऐकून मंत्र्यांचा उत्साह वाढला. काही दिवसांनी राजाचे त्या गरीब बाईच्या मुलीशी लग्न ठरले आणि मुहूर्त धरण्यात आला. लग्न लागे पर्यंत लग्न निर्विघ्नपणे पार पडेल व राणी सुखरूप राजधानीत येईल असे कोणाला वाटले नाही. कारण त्या पूर्वी झालेल्या लग्नानंतर राणी एकाच आठवड्यात निवर्तल्याची गोष्ट सर्वांस माहीत होती.

नवी राणी राजवाड्यात येऊन दिवस आठवडे आणि महिने काही अशुभ घटना घडल्याशिवाय पार पडले. तेव्हां राजाला, मंत्र्यांना व प्रजेला धीर आला. प्रजा देवाची करुणा भाकू लागली–"देवा! या तिसऱ्या राणीच्या पोटी राजाला अपत्य-प्राप्ती होऊं दे!"

प्रजेच्या हांकेलाच जणुंकांहीं देव पावला आणि राणी गरोदर असल्याची शुभ वार्ता पसरली. प्रजेच्या आनंदाला पारावार नव्हता. मग राजाला व राजपरिवाराला जो आनंद झाला त्याबाबत सांगण्याची गरजच नाही.

नऊ महिने पूर्ण झाले आणि एका शुभ नक्षत्रावर राणी पद्ममुखी प्रसूत होऊन तिला तिळ्या मुली झाल्या. सर्वांना आश्चर्य वाटले. परंतु राजाने आपले आश्चर्य बोलून किंवा चेहऱ्यावर दर्शविले नाही. मुलं झाली काय किंवा मुली झाल्या काय, तीन अपत्ये झाली व ती देवाने एकाच वेळी दिली, याबद्दल राजाने देवाचे आभार मान[illegible] साजरे झाले. राज्यभर गोर गरिबांना दान-धर्म करण्यात आला. दुष्ट ग्रह टाळण्यासाठी वेदोक्त पद्धतीने शांत करण्यात आली. हे सर्व करूनही मनाचे समाधान झालेच असे नाही.

आईवडिलांनी तिघां मुलींची नावे अनुक्रमे सुहासिनी, सुभाषिणी व सुकेशिनी अशी ठेवली. तिघी मुली वाढू लागल्या तसतशा एकीहून एक सुंदर असल्याचे पाहून सर्व राजपरिवाराला आनंद झाला. त्या मुलींचे रूपलावण्य पाहून लोक म्हणत– "तिघी मुली म्हणजे लक्ष्मी, पार्वती व सरस्वतीचा अवतारच आहेत!"

या सर्व आनंदाला मधून मधून दुःखाचे व काळजीचे धक्के बसत. राजा व राणी दोघांना मुलींची चिंता वाटू लागली. तिघी मुली कोणत्या ना कोणत्या तरी संकटांत सांपडत व त्यांतून त्या बाहेर येईपर्यंत राजा व राणी दोघांची झोप उडून जाई.

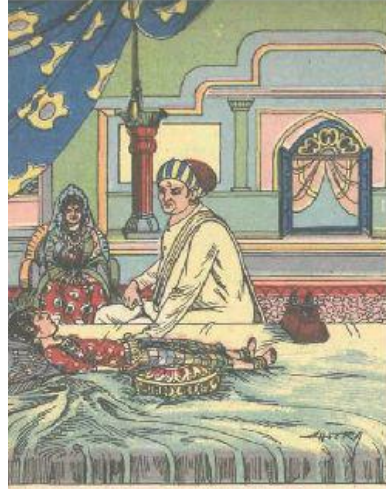
एकदां सुहासिनी आपल्या वडिलांबरोबर उद्यानात हिंडत असतां तिच्या अंगावर एक सांप धावून आला. वेळेवर राजाने आपल्या तलवारीने सापाला ठार केले नसते तर सुहासिनी या जगाचा कायमचा निरोप घेऊन निघून गेली असती.

[illegible] आई-बरोबर नदी काठी हिंडायला गेली असतां, एकाएकी नदीला पूर आला आणि नदीची धार सुभाषिणीला ओढून घेऊन गेली. ईश्वरकृपेने तेव्हां एक नावाडी तेथे जवळ-पास होता, त्याने राणीला घाबऱ्या आवाजाने ओरडताना ऐकले आणि नदीत उडी टाकून सुभाषिणीला किनाऱ्यावर घेऊन आला. तो नावाडी त्या वेळेस तेथे नसता तर सुभाषिणी वांचली नसती आणि तिला जलसमाधी मिळाली असती.

अशाच तऱ्हेने आणखी एका वेळी तिसरी मुलगी सुकेशिनी एका मोठ्या संकटातून वांचली. ते असे झाले–एके दिवशी सुकेशिनी आपल्या दोघी बहिणीं-बरोबर फुले काढायला बागेत गेली. तिघी आपापल्या परडीत फुले वेंचून किंवा तोडून परडी भरल्यावर राजवाड्याकडे निघाल्या. सुभाषिणी सर्वांत पुढे जात होती. तिच्या पाठीमागून सुहासिनी चालत होती आणि शेवटी सुकेशिनी येत होती. एकाएकी सुकेशिनी मोठ्याने किंकाळी फोडून ओरडली आणि बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. मोठ्या दोघी इतक्या घाबरल्या की धावत पळत आईकडे गेल्या आणि त्यांनी घडलेली गोष्ट सांगितली.

आई दोघां मुलींना बरोबर घेऊन सुकेशिनी बेशुद्ध होऊन पडली होती तेथे येऊन पाहूं लागली तर बाजूला पडलेल्या फुलाच्या परडीत तिला एक

गोम रांगत असलेली दिसली. तेव्हां गोम चावल्याने मुलगी बेशुद्ध होऊन पडली असावी असे आईला वाटले. तिने ती गोम मारली आणि मुलीला घेऊन राजवाड्यात आली. दरबारी राजवैद्यांना निरोप गेला व त्यांनी येऊन औषधपाणी केल्यावर मुलगी शुद्धीवर आली आणि बोलू लागली.

फार उशिरां झालेल्या या तिघां राजकन्यांवर एक न एक संकट येत असलेले पाहून राजा व राणी दोघं काळजीत पडली. राजाचे चित्त इतके अस्थिर झाले की त्याने ज्योतिष्याला बोलावून तिघां मुलींच्या जन्मकुंडल्या दाखविल्या.

बराच वेळ पाहिल्या, परंतु काहीच बोलला नाही. तेव्हां राजाला जास्तच काळजी वाटली व म्हणाला–"बऱ्याच विचारात पडल्यासारखे दिसतां? आहे ते जसेच्या तसेच सांगा! सहे कळावे म्हणून तर तुम्हांला बोलाविले होते!"

तेव्हां ज्योतिषी म्हणाला–"या मुली दिवसेदिवस वाढत जातील तसतशी त्यांच्या रूप लावण्याची वृद्धीच होत जाईल. त्यांची कीर्ती जगभर पसरेल; परंतु काळजी करण्याचे कारण वाटते आहे ते यासाठी की, त्यांचे अपूर्व सौंदर्यच त्यांच्यावर निरनिराळे प्रसंग ओढवण्यास कारण होतात की काय याची भीती वाटते. त्या जन्मल्या त्या घटकेपासून त्यांच्यावर एक न एक संकट येत राहले आहे, व तसेच" ज्योतिषी बोलतां बोलतां मध्येच थांबला.

ज्योतिष्याच्या तोंडच्या प्रत्येक शब्दाबरोबर राजाच्या हृदयाचे ठोके वाढत होते. त्याच्या डोळ्याचे पाणी थांबतच नव्हते. ते पाहूनच ज्योतिष्याला पुढे बोलवेना. परंतु राजाने जन्म कुंडल्यात जे काही लिहिले आहे ते निःसंकोचपणे अक्षर अक्षर सांगायला आग्रह केला. म्हणाला–"जे भोगायचेच आहे ते भोगावेच लागणार, टळणे

शक्य नाही, परंतु थोडे आधी कळले तर सावधगिरी तरी बाळगतां येईल किंवा मन घट्ट करून सहन करतां येईल! तेव्हां आहे ते स्पष्ट सांगा, थांबू नका!"

"खरं सांगून आपल्या मनाला दु:खी कष्टी करावे लागेल की काय याबद्दल वाईट वाटले, म्हणून थांबलो होतो." ज्योतिषी कष्टाने म्हणाला.

"काही हरकत नाही, सांगा, सर्व सांगा, माझ्यां मुलींवर जे जें संकट येईल त्याला तोंड द्यायला मी आपला जीव पणाला लावीन. तुम्ही कोणतीही गोष्ट निर्भयपणे आहे तशी सांगा." राजा म्हणाला.

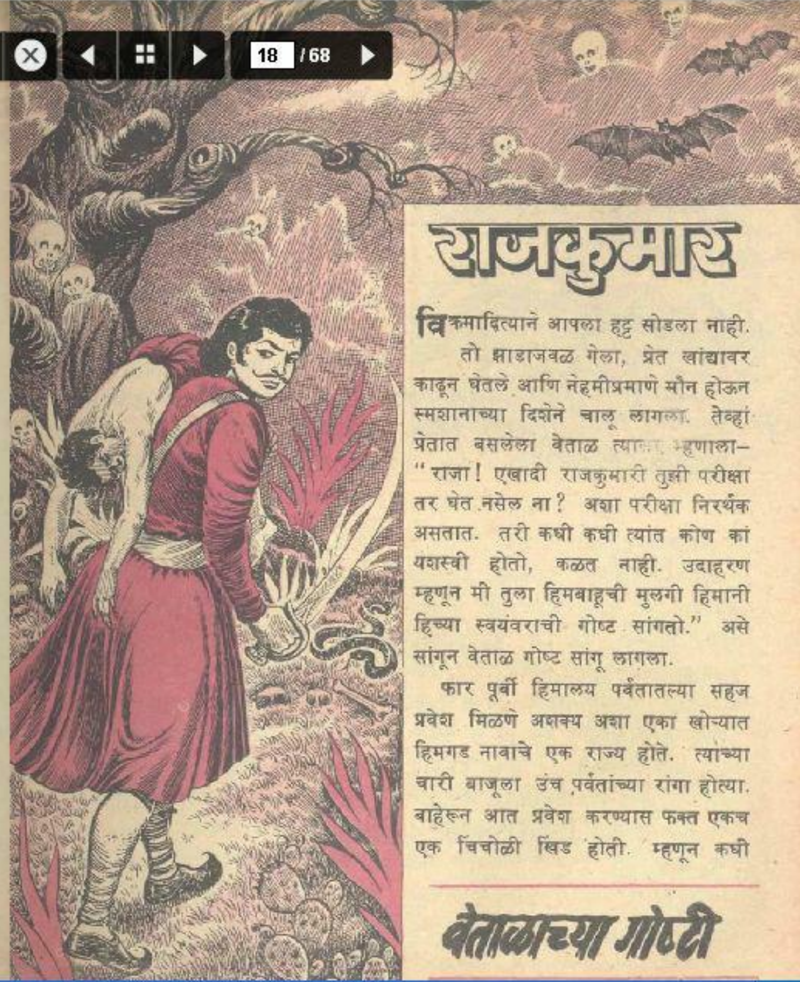
तेव्हां ज्योतिषी म्हणाला–"राजकन्यांना सातवे वर्ष लागेपर्यंत प्रत्येक दिवस शंभर वर्षे गेल्यासारखा जाईल. परंतु ही सात वर्षे पूर्ण झाली की त्यांच्यावर कोणतेही संकट येणार नाही. म्हणून सात वर्षे पूर्ण होईपर्यंत डोळ्यांच्या पापण्या रक्षणार्थ जशा सतत सिद्ध असतात तसे रहावे लागेल. ... सारख काही नाही!"

राजाने ज्योतिष्याचा सर्व प्रकारे सत्कार करून आदरपूर्वक नमस्कार केला आणि त्याला निरोप दिला. नंतर राणीच्या महालात जाऊन सांगावे की सांगू नये अशा विचारात बराच वेळ गप्प राहील्यावर मनाचा धीर करून त्याने सर्व सांगून टाकले. ते सर्व ऐकून राणी घाबरून बेशुद्ध होऊन पडली.

दासदासींनी धावपळ केली व डोक्यावर तोंडावर पाणी शिंपडल्यावर राणीला शुद्ध आली. राजा तिच्या मनाचे सांत्वन करू लागला तेव्हां मुलींना सांभाळणारी दाई धांवत पळत येऊन म्हणाली–"सरकार! तिघी राजकन्या बेशुद्ध होऊन उद्यानांत पडल्या आहेत, आपण चलावे!"

राणी घाईघाईने उद्यानात पळत गेली. दाई तिच्या बरोबर धावली. राजवैद्याला निरोप पाठविण्यात आला. राजादेखील उद्यानाकडे धांवला. (क्रमशः)

राजकुमार

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला– "राजा! एखादी राजकुमारी तुझी परीक्षा तर घेत नसेल ना? अशा परीक्षा निरर्थक असतात. तरी कधी कधी त्यांत कोण कां यशस्वी होतो, कळत नाही. उदाहरण म्हणून मी तुला हिमबाहूची मुलगी हिमानी हिच्या स्वयंवराची गोष्ट सांगतो." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी हिमालय पर्वतातल्या सहज प्रवेश मिळणे अशक्य अशा एका खोऱ्यात हिमगड नावाचे एक राज्य होते. त्यांच्या चारी बाजूला उंच पर्वतांच्या रांगा होत्या. बाहेरून आत प्रवेश करण्यास फक्त एकच एक चिंचोळी खिंड होती. म्हणून कधी

वेताळाच्या गोष्टी

कोणी त्या राज्यावर स्वारी करण्याचा विचार केला नाही.

हिमगड राज्याच्या गादीवर हिमबाहू नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला हिमानी नावाची एकुलती एक मुलगी होती. हिमबाहूला दुसरे एकही अपत्य नव्हते. त्या कारणाने हिमानीच गादीला वारस होती.

हिमानीला सोळावे वर्ष लागले तेव्हां-पासून हिमबाहू तिचे लग्न करून देण्याचा विचार करू लागला. तिच्यासाठी योग्य वर मिळणे हा एक फार मोठा प्रश्नच त्याच्या समोर उभा होता. कारण तिच्याशी लग्न करणारा एक नर राजकुमारच असला पाहिजे आणि दुसरे राज्य व्यवस्थेत सर्व

असला पाहिजे, असे त्याला वाटत होते. असा वर मिळणे, अर्थातच सोपे नव्हते. कारण हिमगड ज्या जागी होते ती जागा इतर जगाशी काही संबंध राहील अशी नव्हती. इतर देशातला कोणी राजकुमार प्रदेशात स्वतः होऊन कसा काय येणार?

परंतु हिमबाहूजवळ कबूतरे होती. म्हणून त्याने त्याच्या मुलीसाठी योग्य वर बघत असल्याच्या चिठ्ठ्या लिहून त्या कबूतरांच्या गळ्यात बांधल्या व त्यांना त्याने ती कबूतरे चतुर्दिक पाठवून दिले.

त्या काळात समुद्राच्या काठी समतात नांवाचे एक राज्य होते. एके दिवशी रात्री प्रलय काळातल्या समुद्रासारखा समुद्र खवळला आणि समुद्रात ते सर्व राज्य बुडाले. एका रात्रीत सर्व राजवाडा व इतर मोठमोठ्या इमारती, प्रजा सर्वांस जलसमाधी मिळाली. हा दैवीकोप झाला तेव्हां समतात राज्याचा राजकुमार समुद्र-सेन सतरा वर्षांचा होता. तो त्यावेळी एका बौद्ध मठात विद्याभ्यासासाठी गेला असल्या कारणाने वांचला. समतात राज्य नामशेष झाले, म्हणून तो बौद्ध मठातच राहला आणि त्याने सड्शास्त्र आणि शोडष कलांत प्राविण्य संपादन केले. मठातल्या

बराच काळ लोटला आणि समुद्रसेनाला बाविसावे वर्ष लागले. त्याच सुमारास हिमानीच्या विवाहाची वार्ता देशदेशांतरांत पोहोचली. अनेक देशांच्या राजकुमारांनी हिमगड देशात जाण्याचा प्रयत्न केला, परंतु त्यांना त्यांत यश आले नाही. समुद्रसेनाने विचार केला की, आपणही प्रयत्न करून पहावा. हिमगडचे राज्य मिळाले नाहीतरी हरकत नाही, हिमानीशी विवाह तर होईल. असा विचार करून त्याने मठाधिपतीजवळ जाऊन आपला विचार प्रकट केला.

मठाधिपती त्याला आशीर्वाद देत म्हणाला—"जा, मुला! अवश्य जा. तू राजकुमारच आहेस. तुला राजाला उचित अशा सर्व विद्या शिकविल्या आहेत. मात्र तू ज्या प्रदेशात निघाला आहेस त्या प्रदेशात जाणे फार कष्टाचे आहे, हे विसरू नकोस. तिकडे जायला एकच एक उपाय आहे. गेंड्याशिवाय इतर कोणत्याही स्वारीने तुला त्या प्रदेशात पोंचता येणार नाही.

दुसऱ्याच दिवशी समुद्रसेन शिकारीसाठी अरण्यात गेला आणि जाळे टाकून त्याने एक गेंडा धरला. एका आठवड्यात त्याने त्याला चांगले शिकवून स्वारीलायक तयार केले. नंतर मठातल्या सर्व लोकांचा निरोप घेऊन गेंड्यावर निघाला.

सुमारे तीन आठवडे कष्टाने प्रवास केल्यावर तो कसातरी हिमगड राज्यात

पोहोचला. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे, तो पोहाचला त्याच्या आधी रत्नपूरचा राजकुमार हीरककुमार हिमगडला येऊन पोहोचला होता. राजाच्या अतिथिगृहात दोघांची भेट झाली.

"तुम्ही येथे कसे काय येऊ शकलात?" समुद्रसेनाने हीरककुमाराला विचारले.

"मी विमानातून आलो. आमच्या देशात एक फार मोठा शिल्पशास्त्री आहे. त्याने माझ्यासाठी एक विमान तयार केले. वीस हंस मला आकाशमार्गे येथवर घेऊन आले." हीरककुमार म्हणाला.

"राजकन्येशी विवाह करण्याच्या हेतूने दोघे राजकुमार आले आहेत. आता निवड

विचारले.

"काय करायचे ते मी पाहून घेते, ते काम माझ्यावर सोडा, बाबा!" हिमानी म्हणाली.

"तू काय करण्याच्या विचारात आहेस?" राजाने विचारले.

"मी एक परीक्षा ठेवते. ती कशी आहे, हे तुम्ही फक्त पहात रहा." राजकन्या हिमानी म्हणाली.

राजा दोघां राजकुमारांना विश्रांती घ्यायला सांगून म्हणाला—"स्वतः राजकुमारी आपल्या पतीची निवड करणार आहे, तेव्हां यथावेळी तुम्हांला सर्व कळेलच!" दोघांनी राजकन्येला पूर्वी कधी पाहिले नव्हते. म्हणून तिला पाहतां आले तर पहावे, अशी उत्सुकता अर्थातच त्यांच्या मनात होती.

एके दिवशी उजाडतांच राजकन्येची दासी आली व हीरककुमाराला राजोद्यानात बोलावून घेऊन गेली. एका झुडपा आडून त्याने हिमानीला पाहिले. ती एका नारिंगाच्या खाली बसून फराळ करीत होती. नारिंगाचे झाड फळांनी लवलवलेले होते. तिने फराळ झाल्यावर नारिंगे काढून खाल्ली. शेवटी तिने एक नारिंग तोडले आणि नको ते असे दर्शवीत अमृत फळाच्या

दासीनी अमृतफळाच्या झाडाखाली तिच्या अंथरुणाची व्यवस्था केली. ती त्याच्यावर जाऊन झोपली. तेव्हां हीरककुमाराला अतिथिगृहातून बोलावून घेऊन आलेल्या दासीने त्याला पुन्हां अतिथिगृहात परत बोलावून नेले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी ती दासी पुन्हां अतिथिगृहात आली आणि समुद्रसेनाला बोलावून घेऊन गेली. हीरककुमाराने जे पाहिले होते ते सर्व पाहून समुद्रसेन परत आला.

दोघां राजकुमारांनी राजोद्यानात जे काही पाहिले, त्याविषयी ते परस्परांशी बोलले.

हीरककुमार म्हणाला—"राजकन्येला नारिंगे फार आवडतात असे दिसते आहे."

"तसंच दिसतं आहे, खरं!" समुद्रसेन म्हणाला.

इतक्यात राजकन्येची दासी परत येऊन म्हणाली—"राजकन्या आपणां दोघांना एका मागून एक अशी उद्यां भेटणार आहे. तिला जो नजराणा द्यावयाचा असेल तो घेऊन चला आणि तिला द्या. तुम्ही तिला नजराणा द्याल त्यावर ती तुमच्यापैकी कोणाची निवड करते हे अवलंबून राहील, एवढे लक्षांत असू द्या."

ती निघून गेल्याबरोबर दोघे प्रतिस्पर्धी विचारात पडले. ते परस्परांशी काही बोलल्याशिवाय आपापल्या खोलीत निघून

गेले. रात्रभर दोघे विचार करीत राहल्यामुळे दोघांपैकी एकालाही झोप लागली नाही.

उजाडतांच पुन्हां ती दासी आली आणि हीरककुमाराला राजकन्येच्या महालात बोलावून घेऊन गेली. हीरककुमार आपल्या उपरण्याच्या आड एक नारिंग लपवून घेऊन गेला आणि त्याने ते हिमानीला प्रेमाची भेट म्हणून दिले. तिने ते अत्यंत नम्रपणे स्वीकारले आणि त्याच्याशी थोडा वेळ संभाषण करून त्याला निरोप दिला. आपणांस पूर्ण यश मिळाले अशा आनंदात हीरककुमार सुमारे एका तासाने परत आला.

समुद्रसेनाची पाळी आली. हिमानीच्या समोर येतांच त्याने आपल्या खिशातून एक नारिंग काढले व ते मेजावर ठेवले. नंतर त्याने दुसऱ्या खिशातून एक रुमाल काढला व नारिंग डाव्या हातात घेऊन नारिंगावर तो टाकला. एक क्षणभर थांबून त्याने आपला रुमाल काढला. तेव्हां त्याच्या हातात एक अमृत फळ पाहून हिमानी आश्चर्यचकित झाली. तिला त्याने ते अमृत फळ दिले. तिने ते अत्यानंदाने स्वीकारले.

"एक लहानसे इंद्रजाल केले!" समुद्रसेन म्हणाला.

हिमानीने समुद्रसेनाला वरले असल्याचे कळले. हीरककुमार हताश झाला. निरोप घेऊन निघताना त्याने समुद्रसेनाला विचारले–"तू काहीतरी जादू करून नारिंगाला अमृतफळ केलेस. ते कसे केलेस?"

"पहा!" असे म्हणत समुद्रसेनाने एक नारिंग घेतले आणि त्याची साल खालपासून वर सहा जागी अर्धीच कापली. त्यानंतर साल अर्धी काढून आंतल्या सर्व फोडी काढल्या व सालीचा आतला भाग पुसून आत अमृतफळ ठेवले आणि सर्व साल पुन्हा बंद केली. आतां

उजव्या हाताने त्यावर रुमाल टाकून ते झांकले. पुन्हा रुमाल काढतांना तो सालीसकट उचलला. त्याच्या हातात अमृतफळ राहले.

"एवढीच का जादू?" असे म्हणत स्मित करून हीरककुमार आपल्या हंसांच्या विमानात बसून निघून गेला.

त्यानंतर हिमानी व समुद्रसेन दोघांचा विवाह झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! राजकन्या हिमानीविषयी तुला काय वाटते? तिने तिला वरण्यासाठी आलेल्या राजकुमारांची परीक्षा घेते, म्हटले होते, परंतु तिने एका सामान्य इंद्रजाल करणाऱ्याशी कसा काय विवाह केला? या प्रश्नाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्या पायावर लोळू लागतील!"

त्याचे उत्तर म्हणून विक्रमादित्य म्हणाला–"राजकुमारीने घेतलेली परीक्षा स्पष्टच आहे. तिचे नारिंगे खाणे आणि नारिंग अमृत फळाच्या झाडाकडे फेकून त्याच्या खाली झोंपणे दोघां राजकुमारांनी पाहिले होते. परंतु त्याचा अंतरार्थ हीरककुमाराला कळला नाही. समुद्रसेनाला कळला. तिचे प्रस्तुत जीवित नारिंगसारखे निस्सार द्रवच आहे, ते भरपूर गर असलेला अमृतफळासारखे व्हावे अशी तिच्या मनात इच्छा होती. जो कोणी तिला अमृतफळ देईल त्याच्याशी ती विवाह करील हा तो अंतरार्थ होता. समुद्रसेनाने तर हातचलाखीने नारिंग अमृतफळ झाल्याचे दाखवून तिचा भाव अधिक स्पष्टपणे कळल्याचे चातुर्याने दर्शविले."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग झाल्याने वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

श्री ए. सी. सरकार, जादुगार

सोन्याची कडी

एका गावी रामजी पाटील नावाचा शेतकरी रहात असे. त्याची साठी उलटली होती. त्याच्या मुलाचे नाव लखुजी होते आणि लखुजीच्या बायकोचे नाव दुर्गी होते. तिला मारुती नावाचा एक भाऊ होता. असे ते पाच जणांचे कुटुंब होते.

रामजीच्या हातांत चार पाचशे रुपये किंमतीची सोन्याची कडी होती. दुर्गीचे लक्ष नेहमीं त्याच्यावर असे. रामजी ते ओळखून होता. त्यांच्या आशेने तरी सून दोन वेळचे जेवण वाढील असे रामजीला वाटे.

बाप मेल्यावर ती कडीं विकून बायकोला वाटतील तें एकदोन दागिने करून देता येतील असे लखुजीला वाटत होते.

एके दिवशी रामजी नेहमीप्रमाणे सायंकाळी शेताजवळच्या आंब्याच्या झाडाखाली बसून काहीतरी विचारात गढून गेला होता. काळोख पडल्याचे त्याच्या लक्षात आले नाही त्याला काळोख पडल्यावर मुळीच दिसत नसे. काळोख पडल्याचे लक्षात येताच तो थोडा घाबरून गेला.

"कोणी आहे का रे तिकडे? जवळ असाल कोणी तर इकडे या जरा!" असे म्हणत त्याने एक दोनदां हाक मारली. कोणी घरापर्यंत पोचवील, असे वाटले त्याला.

दूर शेतात मारुती काम करीत होता. त्याने म्हाताऱ्याचा आवाज ऐकला. म्हातारा बरा सापडला आहे काळोखात असा विचार करून त्याने आपला कोयता रामजीच्या पोटाला लावला व थोडा आवाज बदलून म्हणाला–"कडीं काढून देतोस की नाही?"

निरुपायाने रामजीने कडीं काढून मारुतीला दिलीं. मारुतीने ती घेऊन तेथून गपचुप पाय काढला.

रामजी कसाबसा घरी पोहोचला.

श्री गो. स. भट

सोनूशेट सोनाराकडे गेला आणि त्याला ती कडीं दाखवून म्हणाला–"एवढे सोने विकून याची किंमत करून दे. अर्धा वांटा तुला देईन." सोनूशेटने त्याला होकार दिला.

काळोख पडल्यावर घरी आलेल्या सासऱ्याचे बुच्चे हात पाहून दुर्गी स्वतःला आवरू शकली नाही आणि "कडी कोठे गेली" म्हणून तिने विचारले.

"तुला दागिने करून द्यायला सोनाराकडे टाकून आलो आहे." रामजी खरी गोष्ट लपवून सुचले ते उत्तर देत म्हणाला.

दुर्गीला त्याचा इतका आनंद झाला की तिने स्वतःसाठी म्हणून निराळे जे काही शिजवून ठेवले होते ते सासऱ्याला वाढले.

मध्यरात्रीच्या वेळी सोनूशेटला कोणत्या तरी कामात गर्क झालेला पाहून त्याच्या बायकोने लक्ष्मी जवळ येऊन "इतक्या रात्री काय करताय हो?" म्हणून विचारले.

बायकोला अवेळी येऊन तो प्रश्न विचारतांना पाहून,,सोनेशेट चपापला व हातातली कडी लपवीत म्हणाला–"जाऊन झोप जा!" नवरा काहीतरी लपवीत असल्याचा संशय तिला आला.

दुर्गी कोंबडा आरवण्यापूर्वी पहाटे उठली आणि सोनूशेट सोनाराच्या घरी धावत

गेली. सोनूशेट घरी नव्हता. नदी काल्व्याकाठी गेला असल्याचे लक्ष्मीने सांगितले.

दुर्गी तिला म्हणाली–"काही नाही हो, लक्षुम्बाई! मामंजींनी आपली दोन कडी माझ्यासाठी दागिने करून द्यायला सोनूशेटला दिली काल रात्री. तेव्हां कोणकोणते दागिने करायचे ते मला विचारून जायला सोनूशेटला सांगाल का?" असे लक्ष्मीला सांगून दुर्गी घरी निघून गेली.

सोनूशेट घरी आल्याबरोबर लक्ष्मी दुर्गीने जे सांगितले होते ते सांगून नवरा काय म्हणतो ते पाहू लागली. त्याला आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला–"पण तो जिन्नस त्यांचा नाही!" आणि तिला गप्प केले.

ता सोनाराकडे जाऊन आल्याचे दुर्गीने सर्वांसमक्ष सांगून टाकले. ते ऐकून रामजी व मारुती दोघांना आश्चर्य वाटले. परंतु दोघे गप्प राहले, जणुकाही त्यांना त्यात लक्ष देण्यासारखे काही दिसलेच नाही.

त्यानंतर संधी पाहून मारुती सोनाराकडे गेला आणि कड्यांची गोष्ट विचारू लागला. परंतु सोनूशेट त्याच्याहून वस्ताद होता. विचारू लागला–"कोणती कडीं रे? तू केव्हां दिलीस? आणि कशासाठी दिलीस? जा, जा, पाहिजे तर ठाण्यावर जाऊन वर्दी दे!"

ते ऐकून मारुतीचा चेहराच पडला. सोनूशेट चोर लबाड आहे, हे रुजू कसे

टयाने घरी येऊन पुढे काय करायचे, या विचारात पडला.

रामजीने मुलाला जे घडले ते सांगितले. म्हणाला–"काळोखात कोणीतरी आला आणि मला एकट्याला पाहून विळा दाखवून कडी घेऊन गेला. कोण होता हे मी पाहिले नाही आणि काळोखात मला त्याचा चेहरादेखील दिसला नाही!"

ते कळल्यावरच लखुजीने त्याच्या मेहुण्याला सोनाराच्या घरी जाताना पाहिले होते. त्याचा या घटनेशी संबंध असावा असा संशय त्याला आल्याशिवाय राहला नाही.

मारुती सोनाराकडे येऊन बोलत असतां दाराआड उभी राहून लक्ष्मी सर्व ऐकत होती. तिला या पाठीमागे काहीतरी गुपित असल्याचा संशय आला. तिच्या माहेरच्या लोकांनी तिच्या अंगावर दागिने घातले नव्हते, म्हणून सोनूशेट मधूनमधून टोचण्या देत असे. लक्ष्मीला त्या टोचण्या असह्य वाटू लागल्या होत्या. रात्री नवऱ्याने वितळविलेले सोने लांबवून माहेरी नेऊन द्यावे व चार दागिने त्यांच्याकडून देववून नवऱ्यासमोर मिरवावे, असा विचार तिच्या मनात आला. म्हणून नवरा घराबाहेर पडल्याबरोबर तिने ते सोने लांबवून लुगड्याच्या केळ्यात लपवून ठेवून दिले.

सारखा खवळून बायकोला मारायला धावला. तिला त्या गोष्टीचा पत्ताच नाही आणि तिला उगाच चोर ठरविल्याबद्दल तिने रडण्याचे सोंग केले.

सोनूशेटने फसविल्याबद्दल तिकडे चिडून जाऊन मारुतीने त्याला ठार करून सूड उगवायचे मनाशी ठरविले आणि मध्यरात्रीच्या सुमारास सोनूशेटच्या घरी येऊन घराबाहेरच्या एका झाडाआड लपून बसला.

कडीं चोरी गेल्यानंतर मारुतीवर आणि सोनूशेटवर लखुजीला संशय आला. म्हणून त्याची नजर मारुतीच्या हालचालीवर सारखी असे. मारुती मध्यरात्र उलटल्यावर घराबाहेर पडलेला पाहून लखुजी त्याच्या पाठोपाठ निघाला आणि मारुती लपला होता त्या जागेपासून थोड्या अंतरावर तो काय करतो हे पहात दुसऱ्या एका झुडपाआड लपून उभा राहला.

घरातले सोने नाहीसे झाले, म्हणजे हे काम त्याच्या बायकोशिवाय कोण करणार, या संशयामुळे सोनूशेटला झोप लागली नाही. झोपल्याचे सोंग करून तो बायको काय करते हे पहात पडून राहला.

सोने जवळ राहले तर चोरी बाहेर पडेल या भीतीने व ते कोठेतरी बाहेर लपवून ठेवण्याच्या विचाराने आणि नवऱ्याला संशय येऊ नये यासाठी लक्ष्मी तपेली भरून घेऊन बाहेर पडली. ती गावाच्या वेशीपर्यंत

सरळ चालत गेली. झोपेचे सोंग करीत असलेला सोनूशेट तिच्या पाठोपाठ मांजराच्या पावलाने चालू लागला.

त्या दोघांना घराबाहेर पडलेले पाहून व दोघे कोठे जात आहेत हे न कळल्यामुळे मारुती सोनूशेटच्या पाठोपाठ निघाला. मारुतीच्या पाठीमागून लखुजीदेखील निघाला.

त्या चौघांपैकी कोणालाही त्यांच्यावर आणखी कोणाची नजर असेल व कोणी पाठीमागून येत असेल याचा संशयदेखील आला नाही. ती एकटीच असल्याचे लक्ष्मीला वाटत होते. बायकोच्या पाठोपाठ तो एकटाच जात असल्याचे सोनूशेटला वाटत होते. त्याचप्रमाणे मारुतीला त्याच्या समोर दोघे गेले असल्याचे माहीत होते, परंतु त्याच्या पाठीमागून लखुजी येत असेल याचा संशयदेखील आला नाही.

चौघे एकामागून एक मांजराच्या पावलांनी चालत होते. परंतु त्यावेळी एकजण रस्त्याच्या कडेला एका ओट्यावर झोपेचे सोंग करून पडून सर्व पहात होता. लखुजीच्या-

मनुष्य उठून त्याच्या पाठोपाठ चालू लागला.

लक्ष्मी गावाबाहेरच्या एका जुनाट पडक्या देवळाजवळ थांबली. तिने एक लहानसा खड्डा करून त्यात सोने पुरून ठेवले आणि घरी निघून गेली. ती निघून गेल्यावर तिघे एकदम त्या खड्ड्याजवळ धावले आणि पुरून ठेवलेल्या सोन्यासाठी मारामारी करू लागले. इतक्यात "थांबा!" असे दरडावून पाठीमागून येणारा मनुष्य म्हणाला.

सर्वांनी मागे वळून पाहिले. तो त्या गांवचा राजा होता. सर्व त्याच्या पायां पडून क्षमा मागू लागले. राजाने घडलेले सर्व वृत्त त्यांच्या तोंडून ऐकले आणि सोने चोरल्याबद्दल मारुतीला आणि चोरीला सामील होऊन विश्वासघातकीपणाबद्दल सोनाराला शिक्षा केली आणि सोने रामजीला परत देवविले. यथावेळी दुर्गीला ते सोने सासऱ्याकडून मिळाले व तिने त्याचे दागिने करवून घेतले.

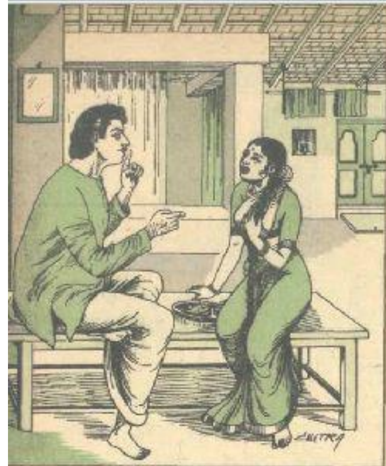
एका गावी एका श्रीमंताला गौरी नावाची मुलगी होती. ही दिसायला सुंदर होती आणि हुशारपण होती. तिच्यात एकच एक दुर्गण होता, ती सदा वटवट करीत असे. एक क्षणभरदेखील ती बोलल्याशिवाय राहील तर शपथ. जास्त वटवट आणि वाचाळपणा कधीकधी अंगाशी येतो, असे तिच्या आईने तिला किती समजावून सांगितले, परंतु तिच्या डोक्यात ते शिरले नाही. बोलणे ही एक कला आहे. तो दुर्गुण होऊच शकत नाही, असे तिला वाटत असे.

लग्न होऊन ती सासरी गेली तरी तिची ती संवय गेली नाही. या संवयीमुळे तिचे काही बिघडते आहे, असे तिला वाटले नाही. कारण तिच्या शेजारपाजारच्या मैत्रिणीदेखील तिच्याच सारख्या गप्पिष्ट होत्या. तिचा नवरा राज्याच्या मोठ्या हुद्यावर होता तसे त्या चौघींचे नवरेदेखील मोठमोठ्या हुद्यांवर नोकरी करीत. पुरुष मंडळी कामावर गेली की पांचही मैत्रिणी जमत आणि त्यांच्या चकाट्या चालू होत.

गौरीच्या घराशेजारी शारदा नावाची एक घरंदाज सुगृहिणी रहात असे. ती कधी या पांच मैत्रिणींच्या कंपूत सामील होत नसे. म्हणून पांचही जणींच्या नजरेत ती एक मागासलेली स्त्री होती. त्यांना तिची निंदा करण्यात रस वाटत असे.

एकदां त्या पांच जणी गप्पा मारीत बसल्या असतां गौरीला घेरी आली आणि ती बेशुद्ध होऊन खाली पडली. बाकीच्या चौघी घाबरून गेल्या. गोंधळल्यासारख्या त्या काही केल्याशिवाय बाहेर रस्त्यावर बडबडत आल्या. त्याच वेळी तिकडून जात असतां शारदाने त्यांना, त्या 'घाबऱ्या

सौ. वसुंधरा र. सावंत

स्थितीत पाहून काहीतरी अनपेक्षित घडल्याचे ओळखले आणि विचारल्यावर गौरी एकाएकी बेशुद्ध होऊन पडल्याचे त्यांनी सांगितले. ती सरळ गौरीच्या घरात गेली आणि तिच्या तोंडावर पाणी शिंपडून तिने तिला शुद्धीवर आणले. तिने नाडी पाहिली आणि गौरीला गरम दूध प्यायला देऊन स्मित करून म्हणाली–"अहो गौरीताई, तुम्ही आई होणार आहां. जरा संभाळून रहा, बरं का!"

शारदा निघून गेल्यावर तिने सांगितले ते खरे असल्याचे कळले. गौरी माहेरी गेली आणि सात आठ महिन्यांनी एका सुंदर मुलाला घेऊन स्वगृही आली. तिने आपल्या

दिली. तिच्या मैत्रिणींनी तिला अनेक वस्तू भेट म्हणून दिल्या. गौरी खूष झाली. शारदाने लोकरीचे कपडे मुलाच्या अंगाला पुरतील असे विणून आणून दिले. ते सर्व स्वत: तिने विणल्याचे कळल्यावर गौरीला आश्चर्यच वाटले.

दुसऱ्या दिवशी तिने आपल्या मैत्रिणींना ती गोष्ट सांगितल्यावर त्या म्हणाल्या–"अहो, लोकरीचे कपडे विणणे म्हणजे ब्रह्मविद्या आहे का? दरिद्री कुठली! अहो, ती पैसा दाताने पकडणारी बाई आहे. प्रत्येक काम हाताने करते. ती तरी काय करणार बिचारी? जवळ पैसे असतील तर ना! कोणाजवळ मागायला काय गेलं? पण गर्व आहे ना डोक्यात भरलेला!"

शारदा सर्व कामे स्वत:च करीत असे. तिला त्या गोष्टीची हौस होती. ती राखुंडी स्वत:च घरी तैयार करी. गोवऱ्या लावी, परसात भाजीपाला लावी. जास्त असला म्हणजे शेजार पाजाऱ्यांना देई. नवऱ्याचे कपडे, आपल्या चोळ्या व पोलकी स्वत: शिवी. लहान मोठे आजार घरगुती औषधावर भागवी, वगैरे गोष्टी गौरीने स्वत: पाहिल्या होत्या.

एकदां गौरीला नवऱ्याने राज्यकारभारातील एक गुपित सांगितले. राजाच्या

बजावून सुद्धा सांगितले होते.

परंतु गौरीच्या पोटात ते गुपित कसे पचणार? दोन दिवस नेमतेम ती गप्प राहली. परंतु माशी गिळल्यासारखे तिला होऊ लागलं. तेव्हां तिने आपल्या सर्व मैत्रिणींना अगदी कानांत सांगितल्यासारखे, परंतु थोडे तिखटमीठ लावून सर्व काही सांगून टाकले आणि त्यांनी ते कोणाला सांगू नये असे बजावून ठेवले. त्यांनी क्रमाने आणखी चार जणींना सांगितले आणि गांवभर ती गोष्ट पसरली.

या सर्व अफवांच्या मुळाशी गौरीचा पती असल्याचे कळल्यावर शिपायांनी त्याला अटक केली. गौरी रडरड रडली. पण त्याचा काही एक उपयोग झाला नाही. तिचा नवरा राजाच्या नजरेतून उतरल्यावर तिच्याकडे येणाऱ्या सर्व मैत्रिणींनी येणे जाणे बंद केले. परंतु ती गोष्ट कळल्यावर शारदा तिच्याकडे धावून आली आणि तिला धीर देऊन म्हणाली–"माझ्याकडून होईल ती सर्व मदत मी करीन."

घरी जाऊन तिने आपल्या नवऱ्याला घडलेली गोष्ट सांगितली आणि तिच्या नवऱ्याला वांचविण्याला एक दोन सूचना केल्या. तो राजाकडे निवेदन करायला गेला.

आपल्या एका विश्वासपात्र नोकराकडून झालेल्या चुकीमुळे राजाला राग आला होता व त्याने राजद्रोहाचा आरोप लावून गौरीच्या नवऱ्याला फांशीची शिक्षा किंवा कमीत कमी हद्दपारीची शिक्षा देण्याचे ठरविले होते. अशा परिस्थितीत शारदाचा पती शिफारस करायला आला. राजाने त्याला थोडेसे रागानेच विचारले–"तुला त्याच्याशी काय काम आहे?"

तो म्हणाला–"महाराज! समजा, एका चोराने फक्त पैशासाठी चोरी केली. त्याच्या पिशवीत फक्त पैसे निघाले तर तो सामान्य चोर ठरेल. त्याच्या पिशवीत राजकीय कागदपत्र निघाले तर तो

राजद्रोही ठरेल. पण तो राजद्रोहीच आहे, हे आधीच ठरवितां येईल का?"

"हे सर्व तू कशासाठी सांगतो आहेस?" राजाने विचारले.

"आपण समजतां आहां तो खरोखरी राजद्रोही नाही. त्याने बायकोवर विश्वास करून काही गोष्टी तिला सांगितल्या. तिला बडबड करायची संवय आहे. म्हणून ते गुपित ती राखू शकली नाही." शारदाचा पती म्हणाला.

"मला नाही हे खरे वाटत. कोणी किती वाचाळ असला तरी गुपित राखू शकणार नाही, हे मी मानीत नाही." राजा म्हणाला.

"आपण क्षमा कराल तर मी साहस करून एक गोष्ट सुचवूं इच्छितो. राणी सरकारांना एखादे गुपित सांगून पहावे. आपण हे त्यांच्या परीक्षेसाठी करीत आहां, हे मात्र कोणाला कळू देतां कामा नये. फक्त चारच दिवसात मी म्हणतो ते कळेल." शारदाचा पती म्हणाला.

तो म्हणाला त्यात काही अर्थ आहे असे [illegible] पाहिल. राणीसरकार सुद्धा अशा गोष्टी करण्यात विधिनिषेध राखीत नाहीत, हे सर्वांस माहीत होते. राजाला देखील हे कळले.

राजाने आपली चूक ओळखून गौरीच्या पतीला बंदीमुक्त केले आणि सर्व गोष्टी बायकांजवळ बोलू नये हे समजावून सांगितले. नंतर त्याने बेफिकीरपणे बोलल्याचे कसे दुष्परिणाम होतात हे शिलालेखांद्वारे प्रजेला जाहीर करून कळविले.

पती कैदेतून सुटून आल्यावर गौरीने शारदाचे अनेक प्रकारे आभार मानले व म्हणाली–"तू आमच्यावर केलेल्या उपकाराची फेड कधी होणार नाही."

शारदाने तिलां समजावून सांगितले की आपण व्यर्थ बडबड करण्याचे सोडून द्यावे. परनिंदा माणसाला फार आवडते. त्याने द्वेष, हेवा, मत्सर वाढतात आणि कोणाचेच हित होत नाही.

शेरास सव्वा शेर

एका गावी नागनाथराव नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ रहात होते. तो एक आतल्या गाठीचा मनुष्य होता. त्याच गावी धोंडीबा नावाचा एक शेतकरी रहात असे. धोंडीबाला त्याच्या बापाने मागे ठेवलेले दोन एकराचे एक शेत होते. शेतातले पीक कुटुंबाला काय पुरणार या विचाराने धोंडीबाने थोडा व्यापारधंदा करावा असा विचार केला. व्यापाराला चार पैसे हवे होता. म्हणून धोंडीबाने नागराजरावांकडे थोडे कर्जाऊ पैसे मागितले. त्यांनी धोंडीबाचे शेत गहाण म्हणून ठेवून घेऊन कर्जाची रक्कम दिली.

धोंडीबाने पुष्कळ मेहनत करून कर्जाची अर्धी रक्कम कशी तरी जमा केली व अर्धे कर्ज फेडायला गेला. तेव्हां नागराजराव म्हणाले–"सर्व. कर्ज एकदमच फेड. असे अर्धे मुर्धे काय कामाचे? कागद पुऱ्या रकमचा लिहिला आहे ना?" म्हणून धोंडीबा सर्व रक्कम एकदम फेडायचा विचार करून घरी आला आणि जमवलेली रक्कम जपून एका जागी घरात ठेवली. नंतर बाकी रक्कम मिळविण्यासाठी रात्रंदिवस मेहनत करू लागला.

एकदां धोंडीबाला व्यापाराच्या कामाने परगावी जावे लागले. तेव्हां त्याच्या घरी कोणी तरी साधू आपल्या बायकोला बरोबर घेऊन आला. धोंडीबाच्या बायकोने त्यांचा सर्व प्रकारे अतिथी सत्कार केला. धोंडीबाच्या कुटुंबाला किती कष्टात जीवित घालवावे लागत आहे हे त्या साधूने धोंडीबाच्या बायकोच्या तोंडी ऐकले. या कष्टाचे आयुष्य कसे तरी संपविण्याला काही मार्ग आहे का. तिने विचारल्यावर त्या साधूने होकार दिला.

त्याने तिला पुष्कळ मंत्रतंत्र करायला लागतील असे सांगितले. त्याने तिच्या

श्री गणपतराव कुलकर्णी

डोळ्यांवर पट्टी बांधून मंत्रातंत्राचे सोंग केले आणि चाळीस दिवस दररोज तशी पट्टी बांधून रात्री झोपायला सांगितले, म्हणजे पुरलेले धन सांपडायला दिव्यदृष्टी येईल अशी तिची समजूत घातली.

त्यानंतर पुष्कळ दिवसांनी धोंडीबा कर्जाची उरलेली रक्कम मिळवून घरी परत आला. पूर्वीच जपून ठेवलेली काढायला गेला तर ती नाहीशी झालेली दिसली. त्याने बायकोला विचारले. परंतु तिला ते ऐकून आश्चर्य वाटले. दोघांना घरातली रक्कम कशी उडाली, कळले नाही.

त्यात पोळल्या जागी मीठ चोळायला नागराजराव आले. म्हणाले–"माझी सर्व

ठेवलेली जमीन माझ्या नावे करून द्यायला तयार हो. धोंडीबाला कळेना की मुद्दलाच्या दुप्पट व्याजाची रक्कम कशी झाली. परंतु नागराजरावांनी आंकडेमोड करून हिशोब दाखविला. तेव्हां धोंडीबा म्हणाला–"धनी! मला काय हिशोब कळतो? तुम्हीच गळा सोडवायला मार्ग काढा काहीतरी."

नागराजरावांनी त्याला–"दुसरा मार्ग नाही, शेत लिहून दे" असे स्पष्ट सांगितले.

धोंडीबाने शेत लिहून दिले आणि बायकोला घेऊन दुसऱ्या गावी निघाला. वाटेत बायकोने धोंडीबाला साधूने येऊन मंत्रतंत्र केल्याची गोष्ट सांगितली. तेव्हां घरातली रक्कम चोरीला गेली असल्याची आणि त्यात नागराजरावाचा हात असल्याचे गोष्ट धोंडोबाच्या लक्षात आली. पण आतां करण्यासारखे काहीच उरले नव्हते. नागराजरावांनी अशा लबाडया करून गरिबांची शेते व घरे लुबाडल्याची गोष्ट जगजाहीरच होती.

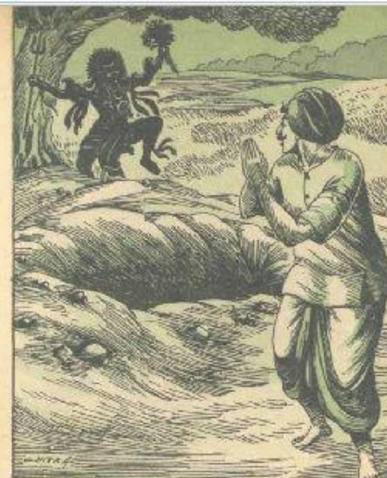
तो ज्या गावी आला त्या गावात एक सावकार रहात होता. त्याच्याकडे शेती भाती होती आणि सावकारी पण होती. त्याच्याकडे धोंडीबा व त्याची बायको दोघं नोकरी करू लागली.

धोंडीबा नोकरीला लागला त्यानंतर थोडयाच दिवसांनी सावकाराने त्याच्या

वड्डरांच्या नायकाला दिले. विहीर खणीत त्या जागी वड्डरांना काम हवं नको ते पाहण्याचे काम धोंडीबाला करावे लागे.

एकदा विहीर खणण्याचे काम ऐन रंगात चालू असतां वड्डरांच्या नायकाने एकाएकी खणण्याचे काम बंद करायला वड्डरांना सांगितले. म्हणाला–"आज एवढेच काम पुरे!" आणि वड्डरांना बरोबर घेऊन मालकाला किंवा धोंडीबाला काही सांगितलेशिवाय निघून गेला. त्यावेळी धोंडीबा सर्व पहात होता. खणताना 'खण्ण्' असा आवाज झालेला त्याच्या लक्षात आला होता आणि लगेच नायकाने काम बंद केल्याचे त्याने ओळखले होते.

काळोख पडल्यावर धोंडीबाने भुताचे भयंकर सोंग केले आणि विहीर खणण्याचे काम चालले होते तेथे जवळच एका झाडामागे लपून बसला. प्रहररात्र उलटल्यावर धोंडिबाने अंदाज केला होता त्याप्रमाणे वड्डरांचा नायक एकटा त्या जागी आला. धोंडीबा एकाएकी भयंकर आवाज काढीत समोर आला आणि घोगऱ्या आवाजात बोलू लागला–"अरे, तूच का, माणसाच्या पिल्ला! माझे पुरलेले धन न्यायला आला आहेस का? माझा वांटा दिल्याशिवाय

हात तर लाव! तीन बोकड आणि तीन कोंबडी आण आधी!" असे म्हणत त्याने नायकाची गर्दन धरून त्याला ढकलले.

"आणतो बाबा!" म्हणत नायकाने तेथून पाय काढला आणि मागे वळून देखील पाहिले नाही.

धोंडीबा उजाडेपर्यंत तेथेच पाहरा देत बसून राहला आणि उजाडल्यावर सावकाराच्या घरी जाऊन घडलेली गोष्ट थोडक्यात सांगितली. दोघे त्या जागी पहारी व फावडे घेऊन आले. खणल्यावर त्यांना त्या जागी एक हंडा सापडला. हंडयात सोन्या चांदीची नाणी व रत्नमाणिक्ये होती. ती एक देवीचा कृपा होती.

धोंडीबाचा मालक खूष झाला आणि म्हणाला–"तुला काय पाहिजे ते मागून घे, धोंडीबा!"

"हे तुमचे धन आहे, तुमच्या पूर्वजांनी सांठवून ठेवलेले आहे, ते तुम्हीच घ्या!" असे सांगून धोंडीबाने त्याला नोकरी कां करावी लागली ते सर्व सांगितले.

सावकार त्याला म्हणाला–"त्या नागराजाची कायमची खोड मोडेल असे काही तरी करूया."

त्यानंतर काही दिवसांनी नागराजराव ज्या गल्लीत रहात असे त्याच गल्लीत परगांवाच्या एका श्रीमंताने घर भाड्याने घेतले आणि त्यात तो राहू लागला. एकदां

येऊन चार सोन्याची नाणी देऊन मोड मागू लागला.

ती नाणी पाहूनच नागराजरावाचे डोळे दिपले. म्हणाला–"ही कोठे मिळाली रे तुला?"

"मालक! ही आमच्या धन्याकडची! त्यांना मोड हवी आहे." नोकर म्हणाला. नंतर त्याने नागराजरावाला जवळपास कोणी पहात ऐकत नाहीना असे नटून त्याच्या मालकाकडे तशी नाणी पुष्कळ असल्याचे गुपित सांगितले.

ते ऐकून त्या श्रीमंत सावकाराशी मैत्री वाढविण्याचा विचार नागराजरावाच्या मनात आला. त्याप्रमाणे त्याने त्या श्रीमंताला भेटून तो कोठला काय आणि त्याच्याकडे किती धन असेल वगैरे विचारून काढून घेतले. ते त्याचे धन स्वतः मिळविलेले नाही हे देखील त्या श्रीमंताकडून नागराजरावाला कळले.

तो म्हणाला–"हे गुपित मी तुम्हांलाच सांगतो आहे, बरं का! माझे वडील राजपुतान्यात एक शिल्पकार होते. त्यांनी आपल्या राजाच्या राजकोषांत जायला एक चोरवाट असल्याची माहिती कळल्यावर मला सांगितली. ते धन चोरून मी इकडे येऊन राहू लागलो आहे."

असतात तर काय बिघडले असते?" नागराजरावाने विचारले.

"मी तेथेच राहलो असतो तर पुन्हां पुन्हां त्या चोरवाटेने जाऊन धन चोरून आणण्याचा मोह झाला असता. मोहाचे भूत शेवटी मानेवर बसले असते आणि त्याने केव्हां गळा दाबला असता, कोणास ठाऊक? आतां हे पैसे आहेत त्यांचा उपयोग करण्यासाठी कारखाना काढण्यासाठी आलो आहे." असे सांगून त्या श्रीमंताने नागराजरावाला त्याच्या जवळचे धन दाखविले. ते पाहिल्यावर नागराजरावाला तो श्रीमंत म्हणाला ते सर्व खरे वाटले. एवढे धन राजाच्या खजिन्याशिवाय इतरत्र असणे शक्यच नव्हते.

नागराजरावांनी त्या श्रीमंताशी दोस्ती थोडी वाढविली आणि एके दिवशी त्यांनी विचारले–"काय हो? त्या राजाच्या खजिन्यातले धन प्राप्त करण्याचे भाग्य या गरिबाला मिळणे अगदीच अशक्य आहे का?"

"अहो, तुम्हांला वाटते तसं ते सोपं नाही? किती भानगडी आहेत त्यात! आणि वर जिवाला धोका आहे तो निराळा. मी वडिलांना काय म्हणून सांगावयाचे? परंतु तुम्ही एक काम करतां येईल का

पहा. आम्हां एक साखरेचा कारखाना काढणार आहो. त्यासाठी शंभर एकर भूमीत ऊस लावावा लागेल. तुम्ही शंभर एकर जमीन आमच्या नावे करून दिलीत तर मी आपल्या वडिलांना समजावून सांगून ते गुपित तुम्हांला सांगू शकेन." तो श्रीमंत म्हणाला.

नागराजराव म्हणाले–"त्यात काय मोठेसे? नाही तरी मधाचे बोट लावल्याशिवाय कधी काम होते का?" असे सांगून नागराजराव घरी आला. त्याने त्या धनिकाच्या नांवी आपली शंभर एकर जमीन लिहून त्याचा कागद दोन दिवसांनी आणून दिला. ते दोघे एकां खोलीत बसून त्या

विषयी बोलू लागले. तो श्रीमंत नागराजरावाने लिहून दिलेला कागद वाचू लागला.

त्यावेळी अनपेक्षितपणे खोलीत एक सरकारचा अधिकारी आला. त्याला पाहून त्या श्रीमंताने त्याला जणुंकाही कळू न देतां तो कागद खिशात लपविला.

तो अधिकारी त्या श्रीमंताला म्हणाला– "तुझी सर्व लबाडी आम्हांला कळली आहे. चल महाराजांकडे, महाराज तुला सुळावर चढविणार आहेत." असे म्हणत घाबऱ्या-घाबऱ्या पहाणाऱ्या नागराजरावाकडे पहात विचारू लागला–"आणि हा कोण? तुझा साथीदार वाटते? चल, याला सुद्धांबरोबर घेऊन चल! महाराजांना याची गरज कदाचित भासेल."

"ह्या बिचाऱ्याला सोडा हो! ह्याला काही एक माहिती नाही. सहज भेटायला आलेला एक थोर माणूस आहे." असे तो श्रीमंत त्या अधिकाऱ्याशी बोलत असतां नागराजरावाने ते बोलण्यात गुंतले असल्याचे पाहून तेथून पाय काढला.

ज्यांचे शेत लुबाडले होते ते आपापल्या शेतात काम करू लागले होते. त्याने त्यांना जाऊन विचारले–"काय रे! तुम्ही कर्जाची रक्कम फेडली नाहीत आणि शेतात कोणाला विचारून पाय ठेवलात?"

ते सर्व त्याला म्हणाले–"पहिल्याने तू आपले तोंड येथून काळे कर, नाही तर आमच्याशी गाठ आहे, लक्षात ठेव. नंतर पश्चात्ताप करू लागशील!"

म्हणजे आपण लिहून दिलेल्या कागदाची गोष्ट या लोकांना इतक्यात कळली काय, असा विचार करून आश्चर्य करीत नागराजराव उभा राहिला.

धोंडीबा पुढे येऊन एक कागद दाखवीत म्हणाला–"आमच्या शेतावर तुझा हक्क होता तो तू स्वतःच हा कागद लिहून सोडलास. विसरलास का?"

धोंडीबाने आपल्या धन्याच्या सहाय्याने स्वतःचेच नव्हे तर इतरांची शेते सुद्धां सोडविली व त्यांची त्यांना देवविली.

योगी अन् कर्मयोगी

एक शेतकरी रात्र पडल्यावर आपल्या शेतातून परत येत होता. एका झाडाखाली एक साधू समाधी लावून बसला होता. तो न दिसल्याने शेतकऱ्याच्या पायाचे नख चुकून त्याला लागले.

साधूने रागाने डोळे उघडून पाहिले आणि शेतकऱ्याला शाप दिला–"ए पापी! मला तुझ्या ज्या पायांची नखे लागली आहेत ते दोन्ही पाय गळून पडतील. परंतु तो शाप शेतकऱ्याला लागला नाही. त्याने साधूची माफी मागितली आणि मुकाट्याने घरी गेला.

आपली तपश्चर्या व्यर्थ झाली असे वाटून साधू आत्महत्या करण्याच्या बेतात होता.

तेव्हां झाडावर निवास करणारी एक देवी त्याला दर्शन देऊन म्हणाली–"तू आत्महत्या कां करतो आहेस आणि तपश्चर्या कां करीत आलास इतके दिवस?"

"मोक्ष मिळावा म्हणून?" साधू म्हणाली.

"मग तू मूर्खच दिसतोस! तू स्वतःच्या स्वार्थासाठीच तपश्चर्या केलीस! तो शेतकरी आपल्या कुटुंबासाठी मेहनत करतो आहे. तू योगी असशील तर तो कर्मयोगी आहे! तो इतरांसाठी जगतो आहे. म्हणून तुझ्या शाप व्यर्थ झाला." ती देवी म्हणाली.

तेव्हां साधूच्या मनात ज्ञानोदय झाला.

भाग्य चक्र

कधी काळी मोरगाव येथे रघुनाथ शास्त्री नावाचे एक विद्वान कवी रहात असत. एकदा ते कोणत्या तरी दूरच्या गावी कामाला गेले होते आणि तेथले काम पुरे झाल्यावर परत आपल्या गावी निघाले. परत येतांना पांडू नावाच्या एका गाडीवाल्याची गाडी पांच होन भाड्याने ठरवून गाडीत बसले.

वाटेत पांडूने शास्त्रीबुवांना विचारलें– "काय हो, तुमचे गांव मोरगांवच का?" त्या वेळी शास्त्रीबुवा कोणत्यातरी विचारात होते. मान वर करून म्हणाले–"आमचे खरे गांव म्हणशील तर जेजूरी आहे. आमचे वडील मोरगांवला आम्हांला घेऊन आले."

"म्हणजे तुमचे पूर्वज जेजूरीचे का?" पांडूने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

"कां, एवढे आश्चर्य कां वाटलं तुला? त्या गांवी तुझे ओळखीचे लोक आहेत वाटते?" शास्त्रीबुवांनी विचारले.

पांडूच्या मनाला कोणतीतरी गोष्ट लागल्यासारखे वाटले. तरी स्वतःला सावरून म्हणाला–"होते एका काळी! तेदेखील या पोटाच्या पायी गांव सोडून निघून गेले. बरं ते सोडा! तुम्ही काय करतां?"

"कविता करतो. दोन एक काव्ये लिहिली आहेत!" शास्त्रीबुवा म्हणाले.

पांडूला आश्चर्याबरोबर आनंद झाला. म्हणाला–"म्हणजे तुम्ही चांगलेच कवि असलां पाहिजे. असं बोला न! मला कवी म्हणालात तर फार आवडतात. तुमच्या सारख्या थोर कवीला आपल्या गाडीत घेऊन जायला मिळते आहे, ही माझ्या भाग्याचीच गोष्ट आहे. तुमचे वाडवडील सुद्धां कवीच होते का?"

गाडीवाला म्हणाला ते ऐकून शास्त्रीबुवा खूष होऊन म्हणाले–"अरे, ती काय विचारायची गोष्ट आहे? त्यांच्या रक्तातच

सौ. सुमित्रा शं. प्रधान

पांडूने काही वेळ विचार केल्यावर विचारले–"मी विचारले तर रागवणार तर नाहीना, तुम्ही? ही कविता रचल्याने तुम्हांला पोटापाण्याला काही मिळते का हो?"

शास्त्रीबुवा तो प्रश्न ऐकून रागावले नाहीत, उलट गाडीवाला हुशार दिसतो आहे, असे त्यांना वाटले. ते त्याला म्हणाले–"अरे, या काळात पूर्वीसारखे कवींचे पोषण करणारे राजेमहाराजे कोठे राहिले आहेत? आमचे आजोबा पंडित गोपाळशास्त्री जेजूरीच्या सरदार रघुजी जाधवांच्या दरबारी थोर कवी होऊन गेले. सरदार रघुजी राजे आमच्या आजोबांची कविता ऐकून इतके खूष झाले की त्यांनी रोख एक हजार होन देऊन त्यांच्या गळ्यात पंचवीस तोळ्यांचा सोन्याचा हार घातला. त्यावेळी मी लहान होतो."

पांडू त्यानंतर काही बोलला नाही आणि गाडी हांकण्यात निमग्न होऊन गेला.

दुपार झाली. कडक ऊन पडले होते. शास्त्रीबुवा पांडूला म्हणाले–"हे पहा, पांडू! थोडा वेळ गाडी थांबवतोस का? गाव दिसते आहे ना, त्या गावात जाऊन पाणी पिऊन यावे, म्हणतो!"

पांडूने गाडी थांबविली–"शास्त्रीबुवा! तुम्ही नका उतरू! मी जाऊन पाणी आणण्याची व्यवस्था करवितो." असे म्हणत तो मधल्या पाऊलवाटेने गावात गेला आणि

उलटपावली एका ब्राह्मण मुलाच्या हाती ताक आणवून शास्त्रीबुवांना प्यायला सांगितले. ताक प्याल्यावर शास्त्रीबुवांना हलके वाटले व म्हणाले–"पांडू! कोणत्या शब्दात तुझे आभार मानू रे!"

"त्यात काय हो मोठेसे?" असे म्हणत पुन्हा गाडी हाकू लागला. संध्याकाळी गाडी मोरगावला पोचली. शास्त्रीबुवा गाडीतून उतरले. त्यांनी मोलकरणीच्या हाती पाच होन गाडीवाल्याला द्यायला पाठविले.

पांडूने गाडी हांकली आणि मोलकरणीला म्हणाला–"शास्त्रीबुवांना पैसे नको म्हणून सांगायला मी सांगितले आहे असं सांग!" मोलकरणीने ती गोष्ट येऊन शास्त्रीबुवांना सांगितली. तेव्हां शास्त्रीबुवा धावत बाहेर आले. परंतु गाडी बरीच दूर निघून गेली होती. म्हणून त्यांनी टाळी वाजवून हाक मारून गाडी थांबविली शास्त्रीबुवा गाडी-जवळ गेले आणि बळजबरीने पैसे देऊ लागले. तेव्हां पांडू म्हणाला–"शास्त्रीबुवा! तुम्हीच सांगा, दिलेले दान कोणी परत घेतो का?"

जरा सांग की!"

"तुम्ही मला आज जे भाडे द्यायला निघाला आहां ते पैसे तुमच्या आजोबांना सरदार रघुजी जाधवांनी दिलेल्या दानातलेच नाहीत का?" पांडूने विचारले.

"होय, नाही कसं म्हणू?" शास्त्रीबुवा म्हणाले.

"सरदार रघुजीराजे जाधव हे माझे आजोबा! मी त्यांच्यासारखे तुम्हांला हजार होन देऊन स.न्याचा हार तुमच्या गळ्यात घालू शकलो नाही, किंवा एखादी शालसुद्धां देण्याच्या स्थितीत नाही. परंतु तुमच्या-सारख्या थोर कवीला आपल्या गाडीत घरी पोचवायचे भाग्य मला लाभले, याबद्दल मी देवाचे आभार मानतो." असे सांगून पांडूने बैलांना हांकले आणि शास्त्रीबुवा त्याच्या थोर मनाचे कौतुक करीत जागच्या जागी थांबले.

मंत्रवलेली लिंबे

एका गावी पं. रामनाथ नावाचे वैद्य रहात असत. त्याच्या हाताला चांगला गुण होता. त्यांना त्यांच्या धंद्यात चांगलीच प्राप्ती होत असे. त्यांच्या मुलाचे नाव शंभुनाथ. त्याने बापाजवळच वैद्यकशास्त्राचा अभ्यास केला होता. मुलगा वयात आल्यावर बापाने त्याचा विवाह करून दिला.

पं. रामनाथाला वार्द्धक्य आले होते. मुले मुली, सुना, नातवंडे घरात पुष्कळ होती. सर्व आनंदात व मजेत होती. म्हणून मरणसमयी रामनाथाला सुख लाभले होते. त्यांनी डोळे मिटले तेव्हां घरात लक्ष्मीचा वास होता. ते वारल्यावर सर्व जबाबदारी शंभुनाथावर आली. पं. रामनाथाच्या औषधावर लोकांचा जेवढा विश्वास होता तेवढा शंभुनाथाच्या औषधावर नव्हता. रोग्याची संख्या कमी होत गेली आणि प्राप्तीदेखील झपाट्याने कमी झाली.

तसं होण्याचे कारण काय हे शंभुनाथाला कळेना. वडिलांवर लोकांचा जेवढा विश्वास होता, कदाचित तेवढा आपल्यावर नसेल, असे त्याला वाटले. परंतु त्याला हळूहळू संसाराचा गाडा कसा रेटायचा, हा प्रश्न जास्तजास्त सतावू लागला. कारण प्राप्ती कमी होत गेली आणि वडिलांनी जे मिळवून ठेवले होते त्यातला अर्धा अधिक भाग संपून गेला होता. दुसरा काही धंदा करावा म्हणावे तर त्याला वैद्यकीशिवाय दुसरे काही येत नव्हते.

एके दिवशी शंभुनाथ जेवायला बसला असतां त्याची बायको म्हणाली–"गावा-बाहेर डोंगराच्या एका गुहेत एक स्वामी आले आहेत. ते लोकांना भस्म मंत्रवून देतात आणि त्या भस्माने कोणताही आजार चांगला बरा होतो."

कु. अनसूया जोशी

ते ऐकून शंभुनाथ चकित झाला. मंत्रवलेल्या भस्मविभूतीने सर्व रोग कसे काय बरे होतील. सर्व त्याला खरेच वाटले नाही. तो त्या दिवशी संध्याकाळी गावातल्या लोकांना साधू राहातो तो जागेची खूण वगैरे विचारून त्या गुहेत गेला.

गुहेत स्वामी भगवी वस्त्रे नेसून बसले होते. त्यांनी कपाळाला भस्म लावले होते व हातात रुद्राक्षमाळा होत्या. बाजूला कमंडलू ठेवलेले होते. त्यांच्या चारीबाजूला लोकांची गर्दी होती. तरी ते सर्वांना भस्म घेणारे लोक स्वामींना फुले, फळे, वस्त्रे वांटीत होते. मंत्रवलेले भस्म देऊन व त्यांचा आशीर्वाद घेऊन निघून जात होते.

[illegible] त्या दिवसापासून त्याच्यात एक फार मोठा बदल झाल्याचे फक्त त्याच्या बायकोच्या लक्षात आले. तो दररोज सकाळी स्नानसंध्यादि करून आदिशक्ती व पराशक्ती देवींच्या समोर फुले व लिंबे ठेवून तासन् तास आराधना करीत बसू लागला. त्याची बायको शेजारपाजारच्या बायका भेटत त्यांना ते सर्व सांगायची. संसाराचा खर्च चालविण्यासाठी तिला याचे काम कर, त्याला मदत कर असे करावे लागे.

एकदां शंभूनाथ पूजा करीत असतां कोणीतरी बाई रडत जात असल्याचे ऐकू आले. त्याने बाहेर येऊन पाहिले. एक [illegible] जात होती. शंभुनाथाने तिला विचारले— "काय झालं ग बाई मुलाला?"

"माझा मुलगा बेशुद्ध होऊन पडला आहे हो! स्वामीजींकडे जाऊन त्याला भस्म वगैरे देऊन पाहणार आहे. तेथवर हा जिवंत राहतो की नाही, त्या देवालाच माहीत!" ती बाई म्हणाली.

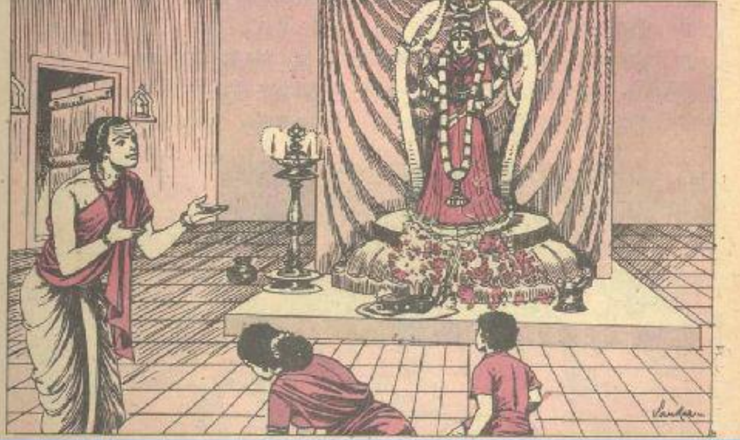
शंभुनाथनें तिला आत यायला सांगितले. तिला आपल्या आराधनेच्या जागीं घेऊन गेला आणि देवीला नमस्कार करून एक लिंबू उचलून मंत्रविले. नंतर त्याने एका पेल्यात लिंबाचा रस काढून त्यात थोडे पांणी शिपडले व लिंबाचा रस त्या मुलाला पाजला.

अर्ध्या तासाने मुलगा उठून आईबरोबर स्वतःच्या पायाने चालून गेला. त्याच्या आईने शंभुनाथाचे पाय धरून मुलाला वांचविल्याबद्दल त्याचे आभार मानले.

"आभार त्या देवीचे मान आणि तिच्या पायां पड!" शंभुनाथ म्हणाला.

तिने देवीला नमस्कार केला आणि मुलाला घेऊन निघून गेली. तिने शंभुनाथच्या मंत्रवलेल्या लिंबाची गोष्ट चार चौघांना सांगितली व ती क्रमाने गांवभर पसरली. त्या दिवसापासून शंभुनाथकडे रोगी येऊ लागले. शंभुनाथ त्यांना एक किंवा दोन लिंबे मंत्रवून देऊ लागला. तो कोणाला काय आजार झाला हेदेखील विचारीत नसे आणि ते देतील ती रक्कम घेऊं लागला.

हळूहळू शंभुनाथाच्या घरी रोग्यांची गर्दी होऊ लागली. त्याचे नशीब अनुकूल झाले. बायकोला आणि मुलांना अन्न वस्त्रांची चिंता उरली नाहीं. घराचे रूपच पालटले.

एकदां शंभुनाथचा सर्वांत धाकटा मुलगा डोळ्याच्या पांपण्यावर पुरळ झाले म्हणून रडू लागला. मुलाच्या आईने शंभुनाथला ते पुरळ दाखविले.

"टोपलीतली दोन लिंबे घे आणि ती पिळून मीठपाणी घालून मुलाला चार दिवस आंघोळ घाल. सर्व पुरळ नाहीसे होईल." शंभुनाथ म्हणाला.

बायकोला आश्चर्य वाटले. तिने विचारले–"काय हो, लिंबे देवीला अर्पण करून मंत्रविल्यावर ना त्यांचा गुण पडतो?"

शंभुनाथ स्मित करून म्हणाला–"मला कोठें आहे मंत्रबित्र? माझे बाबा जिवंत होते तोंपर्यंत त्यांनी हे लिंबाचं वैद्यकच तर केले होते. सर्व रोगांवर रामबाण औषध म्हणजे हे लिंबू आहे. लिंबाबरोबर नुसते पाणी किंवा पाणी व मीठ, साखर किंवा

बाबांना त्याची चांगली माहिती होती. मला त्यांनी तेच शिकविले. परंतु स्वामींच्या भस्मावर लोकांचा विश्वास वाढला आणि लोक तिकडे धावले. त्यांच्या भस्मावर लोकांचा विश्वास फार दिवस टिकणे शक्य नाही, हे मी ओळखून होतो. माझ्यावर लोकांचा विश्वास बसावा म्हणून मी देवीची आराधना करू लागलो. परंतु माझे औषध खरे असल्यामुळे ते गुणकारी असल्याबद्दल लोकांची खात्री पटली आणि तो विश्वास आतां उडणे अशक्य!"

आतां शंभुनाथच्या बायकोला कळले की सासऱ्याने परसांत लिंबाची झाडे एवढी कशासाठी लावली होती आणि लिंबाची निरनिराळी औषधे त्यांनी कशी तयार करून ठेवली होती.

तिने नवऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे लिंबांचा रस काढून त्या पाण्याने मुलाला दोनतीनदां स्नान घातले. मुलगा बरा झाला.

सत्यभाषी

खलीफा हारून उल रशीद यांच्या नंतर बगदादच्या गादीवर आलेल्या खलीफांत अबदुल अजीज हा एक प्रमुख होता. तो स्वभावाने फार उदार होता. तो गोरगरिबांना नित्य दानधर्म करी. त्यात त्याची बरोबरी करू शकणारा कोणी त्या काळात तरी नव्हता. तो कोणाला कधी शिक्षा करी त्या विचित्र असत. तुरुंग, फाशी, हात कापणे फटके देणे वगैरे शिक्षा त्याने कधीच केल्यां नाहीत. अपराध्याने केलेल्या चुकीची जाणीव त्याला राहील अशी शिक्षा तो करीत असे. आरोपीला समाजात अपमान वाटून पुन्हां तसा गुन्हां त्याच्या हातून घडू नये असे वाटावे याचा प्रयत्न बादशाह करी. आणखी एक उल्लेखनीय गुण राजाच्या अंगात होता. सत्यवादी व इमानदार माणसाचा तो आदर करी. त्याला उचित बक्षिस देऊन त्याची पाठ थोपटी व इतरांना खरे बोलण्यास प्रोत्साहन देई. त्यामुळे त्याच्या काळात चोऱ्यामाऱ्या कमी होत. लोक नीतिनियमाने वागत.

एकदां फार काळानंतर अब्दुल अजीज बादशाहाला एक मुलगा झाला. त्याने त्या आनंदात पुष्कळ दानधर्म केला. गोरगरिबांना अन्नधान्य वाटले. त्यांच्यापैकी एक गरीब मनुष्य एक पोते भरून धान्य घरी घेऊन गेला असतां त्याला पोत्यातले धान्य जमिनीवर ओतल्यावर त्यात एक सोन्याचे नाणे सांपडले. ते पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. परंतु त्याने ते नेऊन बादशहाला परत द्यायचे ठरविले आणि निघाला. तेव्हां त्याची बायको त्याला म्हणाली–"तुम्हांला वेडबीड लागलं आहे का? घरी चालून आलेलं सोने असं कोणी फेकून देतो का?" परंतु त्या गरिबाने तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व दरबारात

सय्यद अन्वरुल हक

जाऊन म्हणाला–"महाप्रभू! आज आपण मला पोते भरून धान्य दिले होते. त्यांत एक सोन्याचे नाणे सांपडलं. ते परत द्यायला आलो आहे."

बादशहा त्या गरीब माणसाचा खरेपणा पाहून इतका खूष झाला की त्याने वजिराला बोलवून त्या गरीब माणसाला शंभर सुवर्णमुद्रा द्यायला सांगितले.

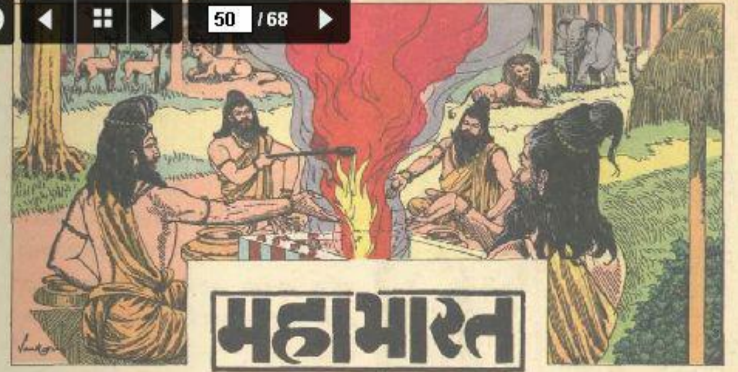
ते सर्व त्या गरीब माणसाचा शेजारी बशीर नांवाच्या एका श्रीमंत माणसाला कळले. त्याने मोहाला बळी पडून एका गरीब माणसाचे सोंग घेतले आणि पांच सोन्याची नाणी घेऊन बादशहाकडे गेला आणि नम्रपणे कुनिसात करून म्हणाला–"गरीब परवर! आपण काल दिलेल्या पोतेभर धान्यात मला या पांच सुवर्णमुद्रा मिळाल्या. आपण या पांच सुवर्णमुद्रा मला दान म्हणून दिल्या नव्हत्या. पण पोत्यात मिळाल्या. या परत द्यायला आलो आहे. मेहरबानी करून परत घ्याव्या." त्याला परत पांचशे सुवर्णमुद्रा मिळण्याची आशा होती.

[illegible] तो खाऊन पिऊन अंगाने हृष्टपुष्ट झालेला दिसला. त्याच्या अंगावर मळके फाटके कपडे असले तरी त्याच्या दोन्ही हाताच्या बोटात अंगठ्या होत्या. गरिबाचा वेष करीत असतांना घाईत त्या काढून ठेवायला ही गोष्ट तो विसरला होता. त्यामुळे त्याचे खरे स्वरूप ओळखायला बादशहाला थोडादेखील वेळ लागला नाही. तो जास्त सुवर्णमुद्रा मिळतील या आशेने आला असल्याचे ओळखून बादशहाने त्याला धडा मिळेल अशी युक्ती योजली.

वजिराला बोलावून बादशहा म्हणाला–"या पांच सुवर्णमुद्रा खजिन्यात जमा करा व याला याच्या सत्यवादीपणाबद्दल एक प्रमाणपत्र लिहून द्या!"

बशीरचा चेहरा खाड्कन उतरला व तो निमूटपणे बादशहाने दिलेले ते खरेपणाचे प्रमाणपत्र घेऊन घरी गेला.

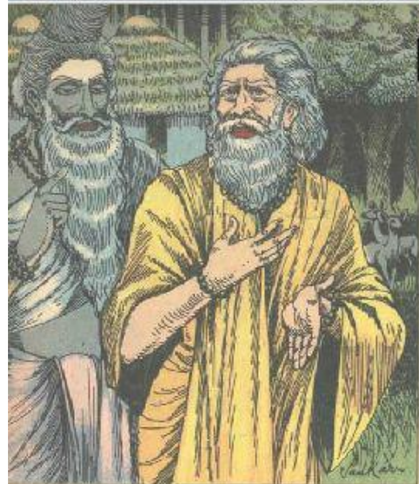

धृतराष्ट्राने वानप्रस्थाश्रमास अनुसरून आपल्या अतिथींचा सत्कार कंदमुळे पुढे ठेवून केला. त्या दिवशी रात्री पांडव त्यांच्या मातेच्या चारी बाजूला वेटोळे करून झोपले. दुसऱ्या दिवशी ते स्त्रियांना व पुरोहितांना बरोबर घेऊन जवळपासचा प्रदेश पाहण्यास निघाले. एका जागी त्यांना यज्ञवेदिका दिसल्या. होम, यज्ञ वगैरे चालू होते. होमकुंडात मुनी हवी सोडीत होते. हरणे निर्भयपणे संचार करीत होती. त्याच प्रमाणे पक्ष्यांचा कलकलाट चालू होता. पांडव मुनींचे ते आश्रम पहात, मुनींना नमस्कार करून त्यांना वस्त्रादि दान करीत व त्याचे आशीर्वाद घेत धृतराष्ट्र होता तेथे परतले.

त्याच वेळी व्यास मुनी आपल्या शिष्यवृंदासह तेथे आले. सर्वांना आनंद झाला. कारण कित्येक दिवसांनंतर त्यांचे दर्शन घडले होते. त्यांच्या तोंडी मनाला शांतिलाभ होईल अशी वचने ऐकायला मिळतील, ही आशा सर्वांच्या मनांत अंकुरली. व्यासांनी धृतराष्ट्राला विचारले–"वानप्रस्थाश्रम कसा काय वाटला? पुत्रशोकाचा त्रास तुला होत नाहीसा झाला का? तुझ्यामुळे गांधारीला मानसिक दुःख होत नाही ना? कुंती तुम्हां दोघांची सर्व प्रकारे काळजी वाहते आहे ना?"

व्यास मुनींनी वरील गोष्टीची चवकशी केल्यानंतर विदुराच्या विषयी ते पूर्ववृत्त सांगू लागले–"विदुरच खरोखरी धर्मराज

युधिष्ठिर आहे. तुम्हां कोणाला माहीत नसेल, मांडव्य मुनींच्या शापामुळे स्वत: यमधर्मराजाला तुझा भ्राता म्हणून जन्म घेऊन या मर्त्यलोकात यावे लागले होते. तो यमधर्मराजच आपल्या योगबलाने धर्मराज युधिष्ठिर देखील झाला. म्हणूनच विदुराचा आत्मा धर्मराजाच्या देहात लीन होऊ शकला. यमधर्मराजाच्या जन्माची ही कहाणी फार थोडयांना माहीत आहे. त्याच साठी त्याने आपल्या योगबळाचा उपयोग केला."

पांडव सपरिवार धृतराष्ट्राच्या आश्रमात एक महिनाभर राहले. त्यानंतर व्यासमुनी पुन्हां तेथे आले. पूर्वकालांतील कथा सांगून केले. त्याच सुमारास तेथे नारद, पर्वत, देवल, विश्वावसू, तुंबर आणि चित्रसेन हे आले. धृतराष्ट्राच्या अनुज्ञेने धर्मराजाने सर्वप्रकारे त्या सर्व पूजनीय पाहुण्यांचा अतिथिसत्कार केला. व्यास व इतर अतिथी, पांडव, धृतराष्ट्र, गांधारी, कुंती, दौपदी, सुभद्रा वगैरे स्त्रिया सर्व एकत्र येऊन बसले आणि प्राचीन काळातल्या देवासुरांच्या आणि ऋषीमुनींच्या गोष्टी परस्परांना सांगू लागले.

एकदां धृतराष्ट्र व्यासाना म्हणाला– "आपल्या आगमनाने आमचा जन्म सार्थक झाला. आतां मला परलोकाची चिंता करण्याचे कारण उरले नाही. तरी माझ्या मनाला ही गोष्ट सतत बोचत आहे, माझ्या मुलांच्या पापबुद्धीमुळे पुण्यवान अशा पांडवांना विनाकारण अपमान सहन करावा लागला आणि युद्धात कित्येक तरुणांना प्राणांची आहुती द्यावी लागली. युद्धात मरण पावलेल्या माझ्या मुलांना व त्यांच्या मुलांना कोणती गती मिळाली आहे, कोणास ठाऊक? माझ्या मनाला रात्रंदिवस याच गोष्टीची चिंता वाटत आहे. मनाला क्षणभरदेखील शांती नाही."

धृतराष्ट्राने असे म्हटल्याबरोबर गांधारीचे हृदय दुखाने उचंबळून आले. तिच्याबरोबर

रडू कोसळले. गांधारी हात जोडून व्यासांना नमस्कार करुन म्हणाली–"माझी मुले जाऊन सोळा वर्षे लोटली. इतके दिवस त्यांचे वडील त्या दु:खाने क्षीण होत गेले आहेत. त्यांचा एकही अंकुर उरला नाही. मेल्यानंतर पाणी द्यायलासुद्धां कोणी उरला नाही याचे त्यांना दु:ख होत आहे. ते बोलून दाखवीत नाहीत, परंतु मी त्यांचे दु:ख ओळखते. द्रौपदी आपल्या मुलांची आणि आपल्या भावंडांची आठवण काढून शोक करीत आहे. सुभद्राला अभिमन्यू गेल्याचे दु:ख आहे. माझ्या सुनांना आपल्या पतींची आठवण येते आणि सारे आयुष्य वैधव्यांत घालवावे लागणार याचे दु:ख वाटते आहे. भूरिश्रवाची ही बायको आपले सासरे, पती व पुत्र गेल्याच्या शोकाने रडत आहे. या सर्वांचे दु:ख दूर करण्याचा काही उपाय असेल तर सांगा."

व्यास मुनी कुंतीला म्हणाले–"तुझ्या मनात काय आहे ते तू बोलून टाक." तिने कर्णाचा वध झाला त्याबद्दल तिला वाईट वाटत असल्याचे सांगितले.

व्यास गांधारीला म्हणाले–"तुला आपल्या मुलांना व इतर नातेवाइकांना भेटतां येईल. कुंती कर्णाला, सुभद्रा अभिमन्यूला, द्रौपदी आपल्या मुलांना, वडिलांना आणि

भावंडांना भेटेल. तुम्हां सर्वांचे दु:ख हलके करतां येण्यासारखे आहे. मी तुमची तुमच्या मृत आप्तेष्टांशी भेट घालू शकेन. तो विचार माझ्या मनात पूर्वीच होता. तो तू व कुंती दोघींनी बाहेर जणुकाही ओढला. तुम्ही कोणीच कोणासाठी शोक करण्याचे कारण नाही. महाभारत युद्धात जे कोणी मरण पावले ते कोणत्यातरी रूपाने जन्मलेले देवांचे किंवा राक्षसांचे अंशच होते. धृतराष्ट्र हा एक गंधर्वराजा आहे. पांडू हा मरुत् गणांपैकी एक होता. विदुर व धर्मराज यमाचे अंश म्हणून जन्मले. दुर्योधन हा कली व शकुनी द्वापर होता. दु:शासन वगैरे सर्व राक्षसांचा अंश होते. भीम वायूचा अंश,

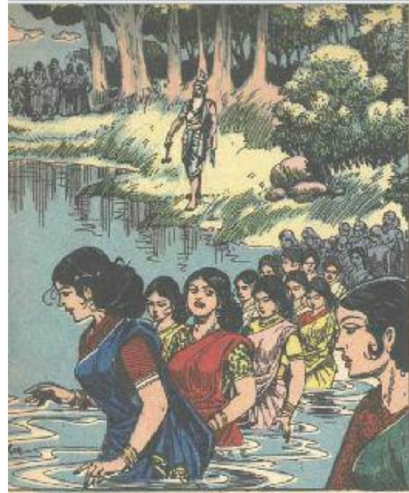
अर्जुन नर नावाच्या महर्षींचा अंश आणि नकुल व सहदेव हे अश्विनी अंश आहेत. अभिमन्यू चंद्राचा अंश आणि द्रौपदी धृष्टद्युम्न अग्नीचा अंश रूपे जन्मले. शिखंडी हा राक्षस अंश आहे. बृहस्पतीचा अंश द्रोण रूपे आणि शंकराचा अंश अश्वत्थामा रूपे जन्मले. भीष्म वसु पुत्रांपैकी एक होता. आतां तुम्ही सर्व जास्त वेळ न घालवतां भागीरथी काठी चला. युद्धांत मरण पावलेल्या सर्वांची तेथे भेट होईल. त्यामुळे तुमचा सर्वांचा शोकावेग कमी होईल."

ते ऐकून सर्वांना एक नवीन उत्सांह वाटला. ती गोष्ट व्यासांनीच सांगितली ... तपोबलाची सर्वांना कल्पना होतीं. आणखी कोणी सांगितले असते तर त्या गोष्टीकडे कोणी लक्षच दिले नसते. सर्व गंगातीरी निघाले. धृतराष्ट्र पांडवांना, मुनींना व इतरांना बरोबर घेऊन निघाला. सर्व गंगातीरी पोचले व सोयीची जागा पाहून दिवसभर विश्रांती घेत बसले. सूर्यास्त झाला. सर्वांनी स्नान केले संध्यादि विधी उरकले.

नंतर सर्व व्यास मुनी होते तेथे आले. तेव्हां व्यासांनी गंगेत अवगाहन करून महाभारत युद्धात मरण पावलेल्या सर्व कौरव पांडव योद्धयांचे आवाहन केले.

त्या पाठोपाठ नदीतीरावर सहस्रावधी लक्षावधी लोकांचा कलकलाट ऐकू येऊ लागला. कौरव आणि पांडवांची सैन्ये यथापूर्व दिसू लागली. भीष्म, द्रोण वगैरे योद्धे एकेक करून नदीतून बाहेर येऊ लागले. विराट, द्रुपद, उपपांडव, अभिमन्यू, घटोत्कच, कर्ण, दुर्योधन वगैरे जो जो वेष करून युद्धाला निघाले होते तो तो वेष धारण करून व आपापल्या वाहनांत बसून गंगेबाहेर आले. आतां त्यांचे आपसांत वैर नव्हते. व्यासांनी आपल्या तपश्चर्येच्या बळाने धृतराष्ट्राला दिव्य दृष्टी दिली. गांधारी व धृतराष्ट्र दोघांनी आपल्या

आप्तबांधवांना प्रत्यक्ष पाहिले. इतरांना देखील मृत बांधवांना परत पहायला मिळाल्याबद्दल फार आश्चर्य वाटले, हे स्वप्न तर नाही असे वाटले.

जीवात्मे मृतात्म्यांना प्रेमाने भेटले व अपूर्व आनंदाचा अनुभव घेऊ लागले. पांडव कर्णाला, अभिमन्यूला आणि उपपांडवांना भेटले. ती रात्र फार आनंदाने गेली. त्या नंतर मृतात्मे जसे आले होते तसेच गंगेत परतले आणि अदृश्य झाले. ज्या ज्या लोकांतून जे जे आले होते ते ते त्या त्या लोकांत निघून गेले.

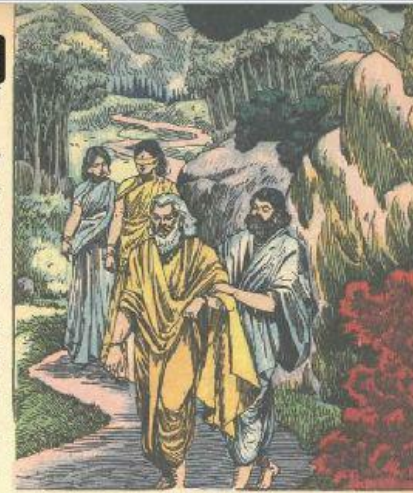
व्यासांनी ज्या कौरव स्त्रिया जिवंत होत्या त्या सर्वांना विचारले–"तुमच्यापैकी [illegible] निवास करीत आहेत तेथे त्यांच्याबरोबर जायचे असेल, त्यांना जातां येईल." धृतराष्ट्रांच्या सुनांनी सासूसासऱ्यांच्या अनुमतीने गंगेच्या धारेत प्रवेश केला.

ही घटना घडल्यानंतर धृतराष्ट्राचा शोक पूर्णपणे दूर झाला. तो आपल्या आश्रमात परतला. एक महिनाभर पांडव त्याच्याबरोबर राहले होते. त्यांना त्याने परत हस्तिनापूरला परतण्यास आणि पुत्रवत् प्रजेचे पालन करण्यास सांगितले. धर्मराजाचे मन परतण्यास तयार नव्हते. राज्य करण्याची त्याला इच्छा नव्हती. त्याला राज्य सुनेसुने भासले. सहदेवाला कुंती शिवाय परत जाण्याची इच्छा नव्हती. परंतु कुंतीने सर्वांना हस्तिनापूरला परतायला आग्रहपूर्वक सांगितले. जाणे भाग होते सर्वांना. धृतराष्ट्र पांचही पांडवांना प्रेमाने निरोप देतांना भेटला. पांडव सपरिवार हस्तिनापूरला परत निघाले.

पुढे काही दिवसांनी धर्मराजाला भेटायला नारदमुनी आले. धर्मराजाने त्यांचे सर्वप्रकारे अर्घ्यपाद्य पूजा करून स्वागत केले व कुशल प्रश्न विचारले. गंगातीरी तपोवनांचे दर्शन घेऊन आल्याचे नारदाने सांगितल्यावर पांडवांनी त्याला विचारले–"[illegible] आहेत ना ते? गांधारी, कुंती, संजय वगैरेंच्या तब्येती कशा आहेत?"

नारद म्हणाला–"धर्मराजा! तुम्ही भावंडे तेथून परतल्यावर धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंतीला घेऊन कुरुक्षेत्राहून गंगाद्वारी गेला. संजय व यज्ञ करणारी याजक मंडळी अग्निहोत्र बरोबर घेऊन निघाली. गंगाद्वारी तुझ्या काकांनी वायुभक्षण करून सहा महिने खडतर तपश्चर्या केली. गांधारीने फक्त जलाहार घेतला. कुंतीने मासोपवास व्रत घेतले. संजयाने एक भुक्तव्रत घेतले. याजकांनी अग्निहोत्र सतत तेवत ठेवले. त्यानंतर धृतराष्ट्र कोणालाही बरोबर घेतल्याशिवाय वनात हिंडू लागला. तसा संजय नित्य त्याच्या बरोबर रहात असे. गांधारी व कुंती त्याच्या पाठोपाठ हिंडत होत्या. कुंतीची नजर सतत गांधारीवर असे. असाच एके दिवशी धृतराष्ट्र गंगेत स्नान करून आपल्या आश्रमाकडे परत येत असतां सोसाट्याचा वारा सुटला आणि अरण्यात वणवा पेटला.

"वणवा जवळ येऊ लागल्याचे त्याच्या झळांवरून ओळखून धृतराष्ट्र संजयाला म्हणाला–'ज्या दिशेला अग्नी नसेल त्या दिशेला जा. या अग्नीत आम्हांला उत्तम गती लाभेल!'

"संजय घाईघाईने पुढे येऊन म्हणाला–'महाराज! आपणास या वणव्यात मरण येणे मला मुळीच पटणार नाही. अग्नी तसा चारीबाजूने पुढेपुढे सरकत आहे.'

"'संजया! तपस्वी लोकांना वायू, जल आणि अग्नी यांपैकी ज्यात मृत्यू येईल तो इष्टच असतो. तू जास्त विचार करीत थांबू नकोस आणि बाजूला हो!' धृतराष्ट्र म्हणाला."

"संजयाने धृतराष्ट्राला, गांधारी व कुंतीला प्रदक्षिणा घालून योगसमाधीत प्रवेश करण्यास सांगितले. तिघांनी तसेंच केले. त्यांची शरीरे काष्ठवत झाली. संजय वणव्यातून बाहेर आला आणि गंगातीरीच्या

आश्रमात येऊन नारदाला भेटला. धृतराष्ट्र, गांधारी, कुंती वणव्याच्या अग्नीत भस्म होऊन विलीन झाले. ही सर्व कथा नारदाला सांगून संजय हिमालय पर्वतात निघून गेला.

ही शोकवार्ता कळल्यावर पांडवच काय सर्व नागरिक शोक करू लागले. वणव्याच्या अग्नीत नव्हे, धृतराष्ट्र पश्चात्तापाच्या हृदयाग्नीत जळून गेला आणि त्याला उत्तम गती मिळाली आहे, असे सांगून नारदाने धर्मराजाचे सांत्वन केले.

धर्मराजाने गंगातीरी जाऊन मृत आप्तेष्टांचे तर्पणादी विधी उरकून श्राद्ध केले आणि बारा दिवस दानधर्म केला. महाभारत युद्ध संपल्यानंतर अठरा वर्षांनी धृतराष्ट्राने परलोक गमन केले. त्यांतली शेवटची तीन वर्षे तो वानप्रस्थाश्रमातच होता.

धृतराष्ट्र निवर्तल्यावर आणखी अठरा वर्षे धर्मराजाने राज्य केले. तेव्हां त्याला एक अति भयंकर वृत्त कळले. मुसळामुळे सर्व यादवांचा संहार झाला, मागे राहले ते फक्त कृष्ण व बलराम होते.

[illegible] होऊन त्यांचा संहार झाला आहे. तेव्हां आपले कर्तव्य काय?"

त्यांचा संहार कसा झाला याचे वृत्त असे :

एकदां विश्वामित्र, कण्व आणि नारद द्वारकेला गेले असतां सारण वगैरे यादवांनी कृष्णाचा मुलगा सांब याला स्त्री वेषांत मुनींसमोर उभा करून विचारले–"ही बाई गरोदर आहे. हिच्या नवऱ्याला हिच्या पोटी मुलगा व्हावा असे वाटते आहे. हिला मुलगा होईल की मुलगी, सांगण्याची कृपा करावी!"

त्याचे उत्तर देत मुनी म्हणाले–"वृष्णी, अंधकांचा नाश करणारे एक मुसळ याच्या पोटी जन्माला येईल."

त्यानंतर मुनींनी कृष्णाला भेटून जे घडले ते सांगितले. ते ऐकून मुनींचा जसा शाप आहे तसेच होणार हे कृष्णाला कळले.

मित्रभेद

[१३]

खड्ड्यातून बाहेर आल्यावर तिघे प्राणी ब्राह्मणाला म्हणाले–"खड्ड्यातला तो मनुष्य महापापी आहे. त्याला काढू नकोस. त्याच्या बोलण्यावर विश्वास करू नकोस."

नंतर वाघ ब्राह्मणाला म्हणाला–"दूर तो डोंगर दिसतो आहे, पाहिलास का? त्याच्या उत्तरेकडल्या उतरणीवर माझी गुहा आहे. तू तिकडे आलास तर मी तुझे हे ऋण फेडण्याचा यत्न करीन." असे सांगून वाघ निघून गेला.

तो गेल्यावर माकड म्हणाले–"तो वाघ राहतो त्याच्या समोरच्या प्रदेशात एक धबधबा आहे. त्याच्या शेजारच्या वडावर मी राहतो. ये केव्हां तरी त्या बाजूला."

"तुझ्यावर एखादे प्राणसंकट आलं तर तू माझी आठवण काढ!" असे सांगून सांप निघून गेला."

सर्व प्राणी निघून गेल्यावर खड्ड्यातला मनुष्य ब्राह्मणाला हाका मारून म्हणाला–"अरे ब्राह्मणा! मला सुद्धां काढ!"

आपल्याच मनुष्य जातीचा प्राणी आहे, असा विचार करून ब्राह्मणाने त्याला हात देऊन वर काढला.

वर आल्यावर तो ब्राह्मणाला म्हणाला–"मी भडोचचा एक सोनार आहे. तुला कधी सोन्याचे दागिने करायचे झाले तर माझ्याकडे ये." असे सांगून तो निघून गेला.

त्यानंतर ब्राह्मण बराच हिंडला फिरला. परंतु त्याला काही एक मिळकत झाली नाही. अगदी हताश होऊन तो घराकडे

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र

परत निघाला आणि माकड रहात होते त्या जागी येऊन पोंचला. माकडाने त्याला अमृततुल्य गोड फळे खायला दिली. ती खाल्यावर त्याची भूक भागली.

माकड त्याला म्हणाले–"फळेच हवी असली तर दररोज येत जा."

"तुझ्यावरच्या उपकारांची फेड झाली रे बाबा!" ब्राह्मण म्हणाला.

ब्राह्मणाला माकडाने वाघाची गुहा दाखविली. ब्राह्मण तेथे गेल्यावर वाघ त्याला एक चंद्रहार व इतर काही दागिने देत म्हणाला–"कोणीतरी राजकुमार होता. घोड्यावरचा ताबा न राहल्यामुळे येथे पडून मरण पावला. त्याच्या अंगावरचे हे म्हणून तू हे घेऊन जा आणि यांचा तुला हवा तो उपयोग करून घे!"

ब्राह्मण ते दागिने घेऊन सोनाराकडे गेला. तो ते दागिने विकून चांगली रक्कम देऊ शकेल असे त्याला वाटले.

सोनाराने त्याला प्रेमाने बोलावून बसायला सांगितले. पाय धुवायला पाणी दिले व म्हणाला–"माझ्याकडून आपली काही सेवा होण्यासारखी असल्यास, आज्ञा करा!"

"माझे हे थोडेसे सोने विकून देववू शकलास तर पहा!" ब्राह्मण म्हणाला.

सोनाराने ब्राह्मणाकडून ती आभूषणे घेतली व ती राजकुमारासाठी त्याने तयार केलेल्याचे त्याला आठवले. राजकुमाराचा शोध काढीत असतां त्याचे प्रेत एका किर्र झाडीत सांपडले होते. त्याची सर्व आभूषणे तेवढी त्याच्या देहावर नव्हती. आभूषणांच्या मोहाने कोणीतरी राजकुमाराला ठार केला असावा अशा संशयावरून चोराला शोधून देणाऱ्याला चांगले बक्षिस दिले जाईल असे राजाने जाहीर केले होते. हा ब्राह्मणच तो खुनी चोर असावा, असे समजून ब्राह्मणाला राजाच्या हाती सोंपवून चांगले इनाम मिळवावे असे सोनाराने मनात ठरविले.

तो ब्राह्मणाला म्हणाला–"तुम्ही येथेच थांबा. मी सोन्याच्या व्यापाऱ्यांकडे जाऊन येतो." असे सांगून सोनार राजदरबारी गेला आणि राजाला राजकुमाराची आभूषणे दाखवून ती घेऊन येणाऱ्या ब्राह्मणाला आपल्या घरी अडकवून ठेवले असल्याचे सांगितले.

राजाच्या शिपायांनी सोनाराच्या घरी जाऊन ब्राह्मणाला कैद करून राजासमोर हजर केले. त्या ब्राह्मणाचे काय म्हणणे आहे ते ऐकल्याशिवाय राजाने त्याला शिरच्छेदाची शिक्षा सांगितली.

तेव्हां ब्राह्मणाला सांपाची आठवण झाली. लगेच साप आला आणि त्याने ब्राह्मणाला विचारले–"माझ्याकडून कोणत्या तऱ्हेच्या सहाय्याची अपेक्षा आहे?"

"मी कैदेत पडलो आहे, उद्यां परवांच माझा शिरच्छेद होणार आहे. तू मला वांचवू शकलास तर पहा." ब्राह्मण म्हणाला.

सांपाने ब्राह्मणाला त्याने काय करायचे ते सांगितले आणि राजवाड्यात जाऊन राणीला चांवला. अंतःपुरांत गोंधळ उडून गेला. सर्व राजधानीभर चितेची छाया पसरली. वैद्यांनी, मांत्रिकांनी आपापल्या शक्तीची पराकाष्ठा करून पाहिली. परंतु गुण पडला नाही आणि आतां राणीला वांचविणे अशक्य वाटूं लागले.

राजाने हताश होऊन असे जाहीर केले की जो कोणी राणीला वांचवील त्याला मोठे इनाम दिले जाईल. ढिंडोरा ऐकून ब्राह्मणाने कैदखान्याच्या अधिकाऱ्याकरवी राजाला कळविले की त्याला संधी मिळाल्यास तो राणीला वांचवू शकेल. राजाने हुकूम काढला की ब्राह्मणाला ताबडतोब कैदेतून सोडविण्यात यावे. त्याप्रमाणे ब्राह्मणाने राणीच्या हाताला स्पर्श केल्याबरोबर विष उतरले आणि राणीने डोळे उघडले.

राजाला परमानंद झाला. त्याने ब्राह्मणाला त्याने मागितले ते इनाम दिले आणि विचारले–"तुमच्याकडे ती आभूषणे कशी काय आली?" ब्राह्मणाने जे घडले ते सर्व

सांगितले. तेव्हां राजाने कृतघ्न सोनाराला शिक्षा केली आणि ब्राह्मणाला आपला प्रधान नेमले. त्याला कित्येक गांवांची जहागीरी दिली. ब्राह्मणाने आपल्या बायकामुलांना बोलावून घेतले आणि त्याचे पुढील आयुष्य सुखाचे झाले.

पिंगलकाला कृतघ्न माणसाची गोष्ट सांगून दमनक पुढे म्हणाला–"तेव्हां महाराज! मित्र असो, भाऊबंद असो, गुरु असो की राजा असो, त्याच्या गुन्ह्याची शिक्षा त्याला झालीच पाहिजे, असे मनू सांगतो. हा बैल आहे तुमचा, वैरी त्याच्याशी शत्रूसारखेच वागले पाहिजे. त्याला जवळ राहू देणे हे सांपाच्या बिळावर अंथरूण घालून झोपण्यासारखे किंवा आग लागलेल्या घरात राहण्यासारखे आहे."

"मित्रा! तू म्हणालास ते सर्व खरे आहे. तेव्हां मी त्याला सावध करतो!" पिंगलक म्हणाला.

"काय म्हणालात? सावध करणार त्याला? अशा लोकांविरुद्ध जो इलाज

गुलाबीने बोलण्याची गरजच काय? आपल्याकडे बरेच दिवस राहून तो माजला आहे. गोष्टीतल्या ढेकणासारखे त्याला तक्षण चिरडून ठार केले पाहिजे." दमनक म्हणाला.

"कोणती गोष्ट रे ती?" पिंगलकाने विचारले.

दमनक ती गोष्ट सांगू लागला.

ढेंकणाची गोष्ट

पूर्वी एक राजा होता. त्याच्या वाड्यात उत्तम शयनागार होते. उत्तम गाद्यागिर्द्या होत्या. गाद्यांच्या शिवणीत व गुंड्यांच्या खाचात स्वच्छ पांढऱ्या पलंग पोसाखाली धनसर्पिणी नावाची एक ऊ लपून असे. ती दररोज अंथरूण झाडून घालते वेळी चातुर्याने निसटून जाई. रात्री राजा झोपला की त्याच्या डोक्यात शिरून त्याचे रक्त शोषून घेई तरी राजाची झोप मोडत नसे. अशा तऱ्हेने ती ऊ राजाच्या रक्तावर पोसली जाऊन चांगली जाडजूड झाली.

१५१. विचित्र डोंगर

चीन देशातील क्वांग्सी प्रांतात हे चुन्याचे खडकाळ डोंगर आहेत. यांच्याविषयी एक कथा सांगतात. कित्येक शतकांपूर्वी एका चित्रकाराने या डोंगरात एका शिखरावर चढून तेथून दिसणाऱ्या पर्वताच्या रांगांचे चित्र काढले. त्याच्या चित्रांचा प्रजेत फार आदर होत असल्यामुळे सर्व प्रांतांतील लोकांनी डोंगरांची चित्रे तशीच काढायला सुरवात केली. तसे पाहिले तर असे डोंगर क्वांग्सी प्रांतात एका बाजूला कोठेतरी आहेत.

